

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mikkonen, Simo

Title: Kansallista kulttuuria elvyttämässä : musiikki Viron, Latvian ja Suomen kulttuuriviikoilla 1967–1969

Year: 2023

Version: Published version

Copyright: © 2023 Suomen musiikkitieteellinen seura

Rights: CC BY-NC-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Mikkonen, S. (2023). Kansallista kulttuuria elvyttämässä : musiikki Viron, Latvian ja Suomen kulttuuriviikoilla 1967–1969. *Musiikki*, 53(4), 17-53. <https://doi.org/10.51816/musiikki.142333>

Simo Mikkonen

***Kansallista kulttuuria elvyttämässä:
Musiikki Viron, Latvian ja Suomen
kulttuuriviikoilla 1967–1969***

Simo Mikkonen (simo.mikkonen@ju.fi) on yliopistotutkija ja Itä-Euroopan historian dosentti Jyväskylän yliopistossa. Hänen erikoisalaansa on kylmän sodan kulttuurihistoria, Neuvostoliiton taide-elämä ja neuvostoliittolaisten taiteilijoiden verkostot länsimaihin.

DOI: 10.51816/musiikki.142333

Kansallista kulttuuria elvyttämässä: Musiikki Viron, Latvian ja Suomen kulttuuriviikoilla 1967–1969

Simo Mikkonen
.....

Neuvostoliiton ja Suomen välinen kulttuurivaihto käynnistyi vuonna 1945 vilkastuen läpi kylmän sodan vuosien. Vaikka alkuun kyse oli lähinnä Neuvostoliiton Suomeen suuntautuneista toimista, 1950-luvun puolivälistä lähtien taiteilijoita kulki säännöllisesti molempiin suuntiin. Neuvostoliiton päässä toiminta oli keskitettyä ja Moskovasta käsin johdettua, jolloin Neuvostotasavalloille jäi niukasti toimivaltaa ulkomaihin liittyvissä asioissa (ks. esim. Smith 2013), minkä vuoksi neuvostotasavaltojen mahdollisuuksia vaikuttaa kulttuurivaihtoihin on pidetty vähäisinä. Vuonna 1967 ja 1968 järjestetyt Viron ja Latvian kulttuuriviikot sekä vuosina 1968 ja 1969 järjestetyt Suomen viikot Virossa ja Latviassa kuitenkin osoittavat, että tasavalloissa osattiin hyödyntää Suomen ja Neuvostoliiton välisiä sopimuksia. Koska neuvostotasavaltojen kansat saivat niukasti tilaisuuksia oman kansallisen osaamisensa esittelyyn, muodostui kulttuuriviikoista kansallisesti tärkeä mahdollisuus.

Virolle kulttuuriyhteydet Suomeen muodostuivat neuvostoaikana erityisen tärkeiksi (ks. esim. Klas 2002, 67–73; Lauristin et al., 1989, 80–82). Viron ja Suomen väliset musiikin alan verkostot auttoivat Viroa laajentamaan kansainvälisiä yhteyksiä ja saamaan tietoa länsimaisista musiikkivirtauksista. Stalinin kuoleman (1953) jälkeen ankaraa sensuuria ja matkustusrajoituksia löysättiin, mutta ulkomaille matkustamista säädeltiin tiukasti 1980-luvun jälkipuoliskolle asti. Suomesta Neuvostoliiton puolelle siirtyminen oli merkittävästi helpompaa kuin toisin päin. Virosta ja Latviasta Suomeen pääseminen oli etuoikeus, joka sallittiin vain harvoille.¹

1 Muusikoita ja muita esiintyjä päästettiin ulkomaille jonkin verran. Heidän täytyi olla oman alansa parhaimmistoa, mutta lisäksi heillä täytyi olla ”puhdas” rekisteri, eli ei saanut olla poliittisesti tai ideologisesti epäilyttäviä kannanottajia tai sukulaisia ulkomailla. Moskovasta ja Leningradista oli lisäksi helpompi saada matkustuslupa kuin muista tasavalloista (prosessista esim. Graf ja Roiko-Jokela 2004, 93–96).

Neuvostotasavaltojen kulttuurielämän kannalta tilanne näyttäisi 1960-luvun puolivälissä olleen kuitenkin suhteellisen suotuisa. Neuvostoliitto pyrki hyödyntämään ei-venäläisiä kansallisuuksia tavoittaakseen paremmin naapurialueita. Suoran propagandan sijaan uskottiin, että kulttuuriyhteistyöllä ja epäsuoralla propagandalla voitaisiin vedota laajempiin kansankerrokseen länsimaissa. Tämän seurauksena Viron ja Latvian annettiin rakentaa yhteyksiä ensin Suomen ja myöhemmin Ruotsin suuntaan. Vaikka juurisyyt olivat poliittis-ideologisia, muutos avasi mahdollisuuksia sekä yksittäisille muusikoille että organisaatioille. Yksittäisiä virolaisia ja latvialaisia muusikoita oli päässyt Suomeen neuvostoliittolaisten taiteilijaryhmien mukana aiemminkin, mutta vuonna 1967 Suomessa järjestetyn Viron kulttuuriviikon mittakaava oli ennennäkemätön.

Virolaisille erittäin tärkeä ensimmäinen kulttuuriviikko herätti aikanaan myös Suomessa laajaa huomiota. Tapahtuman jälkeen kulttuuriviikkoja päätettiin jatkaa, mutta niiden luonne alkoi muuttua, kuten artikkelista ilmenee. Samalla viikot vakiintuivat niin, että aina kahden vuoden välein yksi neuvostotasavalta esitteli kulttuuriaan Suomessa ja Suomi omaa kulttuuriaan kyseisessä tasavallassa. On huomionarvoista, että ajatus toistuvista kulttuuriviikoista syntyi vasta Viron kulttuuriviikon jälkeen. Neuvostojärjestelmä oli keskusjohtoinen, ja keskeiset päätökset tehtiin yleensä Moskovassa. Kulttuurivaihtoissa Moskovan valta-asema oli kiistaton: esimerkiksi Bolšoi-teatterille ja Moskovan konservatoriolle sallittiin muita vastaavia laitoksia enemmän ulkomaisia yhteyksiä. Virolaisten toimijoiden nouseminen aktiivisiksi toimijoiksi kulttuuriviikon järjestämisessä oli poikkeuksellista.

Taulukko 1. Suomen ja Neuvostoliiton väliset kulttuuriviikot:

Tasavalta	Viikon ajankohta Suomessa	Suomen viikko NL:ssa
Viro	5/1967	6/1968
Latvia	10/1968	6/1969
Valko-Venäjä	10/1970	11/1970
Kazakstan	9/1971	9–10/1972
Ukraina	9/1973	9/1974
Venäjä	12/1975	12/1976 (Leningrad)
Uzbekistan	9/1978	10/1980
Georgia	10/1982	9–10/1984
Azerbaidžan	10/1986	9/1988
Moldova	10/1990	ei enää järjestetty

Artikkelissa tarkastellaan kulttuuriviikkoja Suomen ja Viron sekä Suomen ja Latvian välisen musiikillisen yhteistyön ja vuorovaikutuksen kontekstissa. 1970–1980-luvuilla entisestään tiivistynyt yhteistyö tarjosi Viron ja Latvian musiikkielämälle mahdollisuuksia kurkottaa Neuvostoliiton ulkopuolelle. Kulttuuriviikot näyttäisivät osuneen murroskohtaan, jonka jälkeen vuorovaikutus lisääntyi. Neuvostohallinnon tavoitteet eivät kuitenkaan liittyneet vuorovaikutukseen, vaan neuvostojärjestelmän positiivisten piirteiden esittelyyn ja ulkopoliittisiin tavoitteisiin.² Tarkoituksena artikkelissa onkin arvioida, miksi Viron kulttuuriviikolla oli mahdollista painottaa voimakkaasti kansallista kulttuuria erotuksena muusta Suomen ja Neuvostoliiton välisestä kulttuurivaihdosta. Samalla Latvian kulttuuriviikko ja Suomen viikot kummassakin maassa toimivat vertailukohtana Viron kulttuuriviikolle, koska näin voidaan tarkastella sekä neuvostotasa-valtojen omaa roolia viikkojen järjestämisessä, että Viron kulttuuriviikon jälkeen tapahtuneita muutoksia. Kaikissa tapauksissa musiikki dominoi kulttuuriviikkojen ohjelmaa.

Artikkeli perustuu Suomesta ja entisen Neuvostoliiton alueelta (Venäjä, Viro ja Latvia) kerättyyn arkistoaineistoon, jota täydennetään sanomalehtiaineistolla ja haastatteluilla. Suomessa opetusministeriön Neuvostoliittoinstituutilla oli merkittävä rooli kulttuuriviikkojen järjestämisessä, mutta sen rooli korostui vasta vuodesta 1970 eteenpäin. Sen sijaan Suomi–Neuvostoliitto-seuran arkisto sisältää tarkastelujakson osalta huomattavan paljon aineistoa liittyen myös Viron ja Latvian kanssa tapahtuneisiin vaihtoihin, samoin kuin Kansallisoopperan arkisto. Ulkomaisen aineiston osalta Viron ja Latvian valtio- ja puoluearkistot sisältävät erityisesti ystävyysseurojen paikallisosastojen materiaalia, joissa käsiteltiin kulttuuriviikkoihin liittyviä asioita.

Kulttuuriviikkojen organisointi

Viron kulttuuriviikon tarkastelua hankaloittaa jossain määrin kulttuuriviikkojen myöhempi kehitys. Arkistoaineistossa mikään ei viittaa siihen, että Viron kulttuuriviikon aikana olisi ollut vielä suunnitelmia toistuvasta tapahtumasta. Syksyllä 1968 Suomessa järjestettyyn Latvian kulttuuriviikkoon mennessä oli kuitenkin syntynyt ajatus toistuvasta viikkojen sarjasta.

² Kulttuurin ja taiteiden roolia kylmässä sodassa on tutkittu melko runsaasti. Tyypillisesti fokus on ollut ylätasoilla, eri valtioiden pyrkimyksissä käyttää taiteita ulkopoliittikan välineenä tai kontrolloida taidekenttää ulkomaisten vaikutteiden paineessa (ks. esim. Richmond 2003; Cauté 2003).

Samalla viikoista kehittyi byrokraattisesti hallittu, rutiininomainen tapahtuma, jossa valtionhallintojen rooli korostui. 1980-luvun alkuun mennessä kulttuuriviikot mainittiin sekä Suomessa että Neuvostoliitossa keskeisenä maiden välisen kulttuurivaihdon instrumenttina. Opetusministeriölle kulttuuriviikot olivat myös huomattava voimainponnistus.³ Vaikka suuri osa kulttuurivaihdosta tapahtui ministeriön rahoituksen avulla, käytännön toteuttamisessa ministeriö oli mukana vain harvoin. Kulttuuriviikot olivat poikkeus. Opetusministeriön ohella toinen keskeinen suomalainen järjestäjä oli Suomi–Neuvostoliitto-seura (jatkossa SNS). Vielä Viron ja Latvian kulttuuriviikoilla SNS:llä oli koordinoituvastuu opetusministeriön osallistuessa neuvotteluun ja rahoitukseen. Latvian kulttuuriviikon jälkeen opetusministeriö otti koordinoivan roolin Neuvostoliittoinstituutinsa kautta.⁴

Neuvostoliitolle kulttuuriviikoilla oli propagandamerkitystä, joka heijastui Suomi–Neuvostoliitto-seuran suhtautumisessa kulttuuriviikkoihin.⁵ SNS:n laaja viestintäverkosto ja eri julkaisut korostivat Suomeen vieraaksi kulloinkin saapuvan neuvostotasavallan saavutuksia, usein taiteiden sijaan erityisesti teollisuuden saralla. SNS julkaisi runsaasti Neuvostoliitossa tuotettua media-aineistoa ja harvoin poikkesi neuvostovirkamiesten suosituksista sen suhteen mitä kulloinkin katsottiin soveliaaksi julkaista.⁶ Tässä suhteessa SNS:n ja opetusministeriön intressit erosivat selkeästi toisistaan. Tämä voi olla myös yhtenä syynä sille, että opetusministeriö otti päävastuun Suomen kulttuuriviikkojen järjestämisestä Viron ja Latvian viikkojen jälkeen.

Viron kulttuuriviikon suomalainen järjestäjä oli SNS:n Eestin jaosto, jolla oli seuran sisällä erityisasema. Viikon järjestäminen oli ennen kaikkea jaoston voimannäyte. Jaoston johtajana toimi fenno-ugristiikan

3 Ks. esim. Ritva Kaipion esitelmä [SNS:n] keskusjohtokunnan kokouksessa 30.3.1982. KA, SNS, Kotelo 398, kulttuurivaihto / yleistä (1945–1994).

4 Neuvostoliittoinstituutin toimintakertomus vuodelta 1969 [kevät 1970]. KA, Neuvostoliittoinstituutti, Ca:2 Johtokunnan pöytäkirjat (1969–1971). Esimerkiksi Neuvostoliittoinstituutin toimintakertomus vuodelta 1969 toteaa lakonisesti, että ”Instituutti osallistui Latvian SNT:ssa 30.5.–10.6.1969 pidetyn Suomen kulttuurin viikon toteuttamiseen”.

5 SNS:n keskeinen tavoite oli lisätä suomalaisten yhteyksiä Neuvostoliittoon, sekä toisaalta korjata suomalaisten virheellisiä käsityksiä Neuvostoliitosta (toisin sanoen, pitää huolta että tulkinnat noudattelivat Neuvostoliiton virallista linjaa). Mikkonen 2020.

6 Tämä on nähtävissä hyvin selkeästi sekä SNS:n julkaiseman *Maailma ja me*-lehden artikkeleissa, että seuran lähettämässä lehdistötiedotteissa. Monista tiedotteista näyttäisi valuneen sellaisenaan aineistoa Neuvostoliiton eri tasavallista erityisesti pienempien sanomalehtien palstoille.

professori Lauri Posti, joka oli myös Suomen ja Neuvostoliiton välisen kulttuurivaihtolautakunnan puheenjohtaja.⁷ Posti kuului presidentti Kekkonen ystäväpiiriin ja oli Kustaa Vilkun ohella tämän usein käyttämä harmaa eminenssi. Kekkonen suhtautui kulttuuriviikkoihin positii-visesti ja mahdollisesti jopa rohkaisi niiden järjestämiseen vuonna 1964 tekemänsä epävirallisen Viron valtiovierailun vanavedessä. Vierailunsa aikana Kekkonen oli tullut vakuuttuneeksi siitä, ettei Viro ollut venäläistynyt ja ilmaisi sisäpiirilleen toiveen kulttuurivaihdon lisäämisestä Viron suuntaan.⁸ (Suomi 1994, 254–257; Lilja ja Raig 2006, 122–129.) Kekkonen myös lupautui Viron kulttuuriviikon suojelijaksi.

Ehkä vahvin argumentti Kekkonen tuesta oli hänen anonyymi kolumninsa *Suomen Kuvalehteen* nimimerkillä ”Liimatainen” (Suomi 1995, 417). Siinä hän painotti kulttuuriviikkoja heimotyön näkökulmasta. Heti kulttuuriviikon päätyttyä julkaistussa tekstissä hän katsoi suhtautumisen virolaisiin olleen sodan jälkeen ambivalentti; aiemmin tärkeät yhteydet kärsivät Viron muuttumisesta kommunistiseksi. Hän pohti, että kun aiemmin heimoyhteyksistä olivat kiinnostuneita vain porvarilliset piirit, nyt tilanne oli päinvastainen. Hän toivoikin kirjoituksessaan, ettei kulttuurisuhteita nähtäisi puoluepolitiikan näkökulmasta. Kirjoituksen pohjavireenä oli yhteyksien lisääminen Neuvosto-Viroon. Niiden Kekkonen näki hyödyttävän virolaisia. Neuvostoliittoa hän ei kirjoituksessa edes maininnut.⁹ Heimotyö viittasi suomalais-ugrilaisten kansojen väliseen yhteistyöhön, joka oli erityisen aktiivista 1920– ja 1930-luvuilla. Varsinkin Viron, Unkarin ja Suomen yhteistyö oli tiivistä. (Nygård 1978.)

Lauri Postin rooli Viron kulttuuriviikon taustalla on ilmeisen merkittävä. Hän on mahdollisesti vaikuttanut myös siihen, että Latvia nousi toiseksi kohdemaaksi. Posti oli 1930-luvulla tehnyt useita kenttätyömatkoja Viroon ja Latviaan. 1940-luvulla hän toimi vähän aikaa professorina Yhdysvalloissa. Kun suomalais-neuvostoliittolainen kulttuurivaihtokomitea perustettiin vuonna 1963, Kekkonen laittoi Postin sen johtoon. Postilla ei ollut sidoksia Neuvostoliittoon tai kommunisteihin, mutta hän ajoi yhteyksien laajentamista Neuvosto-Viron suuntaan. Posti oli mukana ensimmäisessä suomalaisessa sodanjälkeisessä kulttuurivaltuuskunnassa Tarttoon vuonna 1956 (hän oli ollut vierailevana tutkijana kaupungissa

7 Lautakunnan perustamisen yksi syy oli SNS:n monopolin murtaminen ja vallan siirtäminen valtionhallinnolle. Matti Tuovisen [Suomen ulkomaantiedotustoiminnan lautakunnan pj] muistio, 23.4.1963. KA, SNS, Kotelo 365, muut (1954–1987).

8 Epävirallinen, mutta suunniteltu vierailu (11.–14.3.1964) tapahtui Kekkonen palatessa valtiovierailulta Puolaan.

9 Liimataisen kolumni, SK 3.6.1967.

1936–37) ja kuului Vilkunan ja Hakulisen ohella kolmikkoon, joka valmisteli Kekkosen Viron-matkan vuonna 1964. (Suomi 1994, 256) Vuodesta 1966–1970 Posti toimi myös tuomarina *Naapurivisassa*, television suosituksessa suomalais-virolaisessa tietokilpailussa, jonka toisena tuomarina toimi Postin tarttolainen kollega Paul Ariste. Neuvostoliiton osalta hän näyttäisi olleen mukana lähinnä Neuvosto-Viroon liittyvissä hankkeissa.

Postin kaksoisrooli SNS:ssä ja valtionhallinnossa edesauttoi Viron kulttuuriviikon rahoituksen järjestymistä. Ilman opetusministeriötä SNS:llä olisi ollut hyvin rajalliset mahdollisuudet tällaisen tapahtuman järjestämiseen. Posti pysytteli pitkälti taustalla, eikä esimerkiksi arkistoi-
neistosta löydy hänestä suoria mainintoja kuin keskeisten dokumenttien allekirjoittajana. Tyypillisesti hän oli mukana epävirallisissa, mutta usein ratkaisevissa neuvotteluissa. Kulttuurivaihtoihin liittyviä neuvotteluita hoidettiin usein erilaisten matkojen ja muiden asioiden hoitamisen yhteydessä. Epävirallisten neuvotteluiden rooli korostuukin Viron kulttuuriviikon taustalla. Viikko ei nimittäin noussut esiin Suomen ja Neuvostoliiton välisissä tiiviissä neuvotteluissa lainkaan vuoden 1965 aikana. Yleensä suuria tapahtumia suunniteltiin useampi vuosi etukäteen, mutta vielä keväällä 1966, jolloin viikko mainitaan ensimmäisen kerran, ajatus oli hyvin epämääräinen. Valtionhallintojen näkökulmasta kyseessä oli siis uudenlainen tapahtuma, joka toteutettiin nopealla aikataululla. Epävirallisesti viikosta on täytynyt olla puhetta mahdollisesti jo Kekkosen vuoden 1964 vierailusta lähtien. Muutoin lupaa ja rahoitusta tuskin olisi saatu kasaan niin nopeasti. Kuvaavaa on sekin, että Viron kulttuuriviikon avajaisanat lausui Posti – eikä joku SNS:n tai ministeriöiden edustaja.¹⁰

Viron kulttuuriviikko järjestettiin 16.–23.5.1967 ja Latvian kulttuuriviikko 8.–13.10.1968. Suomen kulttuuriviikko Virossa pidettiin 2.–8.6.1968 ja Latviassa 2.–8.6.1969.¹¹ Kooltaan Viron kulttuuriviikko muodostui ylivoimaisesti suurimmaksi (noin 300 esiintyjää ja järjestäjää). Muut kulttuuriviikot olivat pitkälti samankokoisia (noin 80 esiintyjää ja järjestäjää). Neuvostoliitto painotti omassa kulttuuridiplomatiassaan voimakkaasti erityisesti klassista musiikkia ja balettia. Käytännössä tanssijoita, muusikoita ja kapellimestareita laskettiin ulkomaille paljon useammin kuin muiden alojen taiteilijoita, joiden matkustamista ei katsottu välttämättömäksi (Mikkonen 2019, 92–98).¹² Kulttuuriviikkoihin kuului näyttelyitä ja

10 Eestin kulttuuriviikko päättyi, ESS 24.5.1967.

11 Muistio kulttuuriviikoista, [1969 jälkeen]. KA, SNS, kansio 225, Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

12 Neuvostoliitossa tehdyissä matkustuspäätöksissä korostetaan aina matkan olevan välttämätöntä tai äärimmäisen välttämätöntä.

puheohjelmaa, mutta valtaosa matkustamaan päässeistä taiteilijoista oli muusikoita, ja konsertit muodostivat viikkojen rungon.

Kulttuuriviikon suunnittelu

Viron kulttuuriviikon rungoksi muodostui Suomen Kansallisoopperan isännöimä Estonia-teatterin vierailu. Kansallisooppera oli käynnistänyt henkilövaihtoa Neuvostoliiton kanssa jo 1950-luvulla. (Mikkonen 2019.) Tavoitteena oli ollut myös Estonia-teatterin kanssa tapahtuva vaihtovierailu. Johtaja Alfons Almi oli neuvotellut kulttuurivaihdoista Moskovassa vuosittain 1950-luvun alkupuolelta lähtien. Hän onnistui jo 1950-luvun lopulla saamaan sopimuksiin myös Estonia-teatterin kanssa yksittäisten taiteilijoiden vierailuja. Oopperatalojen välistä vaihtoa suunniteltiin vuodelle 1959, mutta tämä ei lopulta toteutunut. (Mt. 257–258.) Asiaa ei kuitenkaan haudattu, vaan Almi nosti asian esille säännöllisesti, vaikka vielä vuonna 1965 Neuvostoliiton musiikkisuhteista vastannut Goskontsert suhtautui asiaan nihkeästi.¹³ Almi ymmärsi, että Moskova täytyi vakuuttaa ensin. Vasta sitten asiaa saattoi edistää kunnolla.¹⁴ Epävirallisia neuvotteluita käytiin Estonia-teatterin johtajan Renè Hammerin Suomen vierailujen yhteydessä, muun muassa vuonna 1961. (Mt. 144.) Hammerin vieraillessa Suomessa maaliskuussa 1966 neuvotteluissa päästiin jo pitkälle. Tarkoitus oli tehdä vastavuoroiset teatterivierailut. Hammer katsoi, että aikaisintaan tämä voisi tapahtua keväällä 1967, mutta epäili senkin ajankohdan tulevan liian nopeasti.¹⁵ Yleensä suurten suunnitelmien toteuttaminen vaati Neuvostoliiton päässä useita vuosia, minkä Hammer hyvin ymmärsi. Tällä kertaa olosuhteet olivat kuitenkin suotuisat.

Kansallisoopperan ja Estonia-teatterin tietämättä ajatukset Viron kulttuuriviikon järjestämiseksi olivat alkaneet konkretisoitua. Huhtikuulle 1966 päivätty alustava suunnitelma viikkojen ohjelmasta on ensimmäinen konkreettinen maininta tapahtumasta. Suunnitelmassa ei mainita Kansallisoopperan ja Estonian vaihtoa, vaan päätapahtumaksi kaavailtiin orkesterivierailuja.¹⁶ Kevään ja kesän aikana neuvottelut etenivät siten, että Kansallisoopperan ja Estonia-teatterin vierailu lisättiin ohjelmasuun-

13 Pismo Supagina [MinKult] Boni [Goskontsert], 19.4.1965. RGALI f. 2329, op. 9, d. 1060, l. 24; Zapis Besedy Boni, 27.5.1965. RGALI f. 2329, op. 9, d. 1060, ll. 31–33.

14 Zapis besedy s direktorom finskoi natsionalnoi opery A. Almi, 6.7.1965. RGALI f. 2329, op. 9, d. 1060, ll. 43–44.

15 Estonia-teatteri Suomeen, US 20.3.1966.

16 Memoranda, 14.4.1966. KA, SNS, kansio 124, Eesti-jaosto.

nitelmaan ja nostettiin viikon päätapahtumaksi.¹⁷ Kun kulttuuriviikon järjestämiselle oli saatu Moskovasta lupa, oli Estonian vierailun aikataulua mahdollista nopeuttaa kytkemällä se osaksi viikkoa.

Kirjeessään opetusministeriölle marraskuussa 1966 SNS:n edustajat totesivat ”ystävyyseurojen jo pidemmän aikaa suunnitelleen viikkojen järjestämistä”, mutta ennen kevättä 1966 mitään suunnitelmia ei ole löytynyt. Vasta opetusministeriön kansliapäällikkö Heikki Hosian vierailu Viroon huhtikuussa 1966 oli konkreettinen osoitus suunnittelun käynnistymisestä.¹⁸ Tämän jälkeen asiat etenivät nopeasti. SNS vastasi viikon ohjelmanjärjestelyistä Suomessa lukuun ottamatta yhtä teollisuusnäyttelyä ja Estonian vierailua, josta pääosan hoiti Kansallisooppera. Muu ohjelma koostui näyttelyistä ja pienemmistä taiteilijavierailuista. Taiteellisesti merkittävimmäksi tapahtumaksi nousi Estonian vierailu.¹⁹

Marraskuussa 1966 laaditun suunnitelman mukaan kustannukset oli tarkoitus pitää minimissä ja noudattaa vastavuoroisuusperiaatetta, jossa vastaanottaja maksaa kulut – jo tällöin oli ajatuksena, että suomalaiset järjestäisivät oman kulttuuriviikkonsa Tallinnassa.²⁰ Jos tapahtuma olisi ollut Neuvostoliiton prioriteettilistalla korkealla, siihen olisi ollut varattuna selkeämmin resursseja. Nyt kustannuksia pyrittiin hillitsemään monin eri tavoin. Esimerkiksi taiteilijat majoittuivat ja ruokailivat laivassa, jolla he saapuivat Helsinkiin. Näin järjestäjille muodostui kuluja lähinnä tiloista. Kiertävä konserttiryhmä ja näyttelyitä järjestämään saapuneet vierolaiset aiheuttivat jonkin verran lisäkustannuksia. SNS arvioi sille jäävän kustannuksia lipputulosten (14.000 mk) jälkeen 45.000 markkaa.²¹ Tämä oli selkeästi karsitumpi versio aiemmasta ohjelmaluonnoksesta, jossa oli mukana tallinnalainen kamariorkesteri ja poikakuoro sekä joitakin pienempiä ryhmiä. Kustannuksia olisi tullut tällöin yli 20.000 markkaa enemmän.²² Koska Kansallisooppera hoiti Estonia-teatterin vierailun, sen kustannukset – ja lipputulot – kiersivät Kansallisoopperan kautta. Estonian vierailu Kansallisoopperassa oli SNS:n ja valtionhallinnon näkökulmasta ratkaisu, jolla koko teatteri ylipäätään saatiin Helsinkiin.

17 Ks. esim. Aila Poukkula, Tervehdys Berthalta esitetään Tallinnassa, *US* 28.8.1966.

18 Georg Pailen ja Toivo Karvosen (SNS) kirje opetusministeriölle, 21.11.1966. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa [sic!]

19 Mt.; ks. myös Eesti-viikon kustannusarvio, 21.11.1966. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa [sic!].

20 Ibid.

21 Ibid.

22 Eesti-viikon kustannusarvio [ennen marraskuuta 1966]. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa [sic!].

Opetusministeri Reino Oittisen avajaisissa pitämä puhe antaa viitteitä siitä, että Suomen valtionhallinnolle sopi Viron osuuden kasvattaminen Neuvostoliiton kanssa tapahtuvassa kulttuurivaihdossa. Oittinen pohti, että ”...virolaisilla voisi olla samantapainen tehtävä maittemme suhteiden jatkuvassa parantumisessa kuin Suomen ruotsinkielisellä väestöllä aikanaan on ollut sillanrakentajana Suomen ja Skandinavian välillä...”²³ Neuvostoliiton puolelta tervehdyksen esitti Neuvosto-Viron ulkoministeri Arnold Green. Paikalla oli myös presidentti Kekkonen.²⁴ Ennen viikon päättymistä Kekkonen otti valtuuskunnan vastaan Tamminiemessä, Oittinen puolestaan virolaisen kollegansa Lausin ja Ahti Karjalainen Greenin.²⁵ Virallinen Suomi siis antoi viikoille vahvan viestin tuestaan. Neuvostoliiton taholta mukana ei kuitenkaan ollut kuin suurlähettiläs, muutoin edustaminen jäi virolaisille. Tämäkin viittaa osaltaan Neuvosto-Viron aloitteellisuuteen asiassa – Moskovassa tilaisuutta ei nähty tärkeänä.

Suomessa oli vierailut ulkomaisia oopperataloja ennenkin, mutta Estonian osalta tilaisuus nähtiin poikkeuksellisena. Osasyynä oli, että pitkään poikki olleiden suhteiden nähtiin nyt palautuvan.²⁶ Lehdistö tarttui aiheeseen hanakasti ja esimerkiksi Estonian historiasta kirjoitettiin pitkästi. *Uusi Suomi* julkaisi Tauno Pylkkäsen pitkän artikkelin oopperan ensivierailun kunniaksi.²⁷ Kirjoituksessaan Pylkkänen keskittyi teatterin varhaisiin vaiheisiin. Sodasta ja sen jälkeisistä vuosista hän toteaa vain, että vuonna 1940 teatteri valtiollistettiin ja että rakennus päästiin sodan jäljiltä avaamaan 1947. Hän kuitenkin totesi teatterilla olevan äärettömän suuren merkityksen ”Viron kansallisen musiikkikulttuurin kehittäjänä”, mitä narratiivia Neuvosto-Virossa harvemmin päästiin julkisesti korostamaan.²⁸ Tyypillisesti Neuvostoliitto piti huolen, että nimenomaan neuvostoaikainen kehitys nostettiin esille. Viron viikon yhteydessä neuvosto aika jäi vähälle huomiolle.

Jo vuosisadan alussa suomalais-virolaiset kulttuuriyhteydet olivat vahvistuneet silloisten venäläistämistoimien myötä (Zetterberg 2017, 197–202). Tätä ei mainittu mediassa ääneen, mutta asia oli tuoreena ai-

23 Viron kulttuuriviikon avajaisjuhla, *US* 17.5.1967

24 Ibid.

25 Eestin kulttuuriviikko päättyi, *ESS* 24.5.1967.

26 Suomen ja Viron välillä solmittiin mm. vuonna 1937 kulttuurisopimus, institutionalisoimaan vahvat kulttuuriyhteydet maiden välillä ja korostamaan heimoyhteyksiä.

27 Pylkkäsellä itsellään oli myös sidos Estoniaan. Hänen äitinsä, suomalainen näyttelijä Hilma Rantanen toimi teatterin johtajana vuodet 1912–1916.

28 Tauno Pylkkänen, Estonia-teatterin alkuvaiheita, *US* 14.5.1967.

nakin vanhojen heimotyöaktiivien mielessä. Viikon merkitystä virolaisille korostaa myös virallisen valtuuskunnan koostumus. Mukana oli Viron ulkoministeri ja varapäämies Arnold Green, kulttuuriministeri Albert Laus, Neuvostoliiton korkeimman neuvoston jäsen Leonid Lentsman sekä Viron ystävyysseurojen puheenjohtaja ja Neuvostoliitto–Suomi-seuran Tallinnan osaston puheenjohtaja Ralf Parve.²⁹

Viikon ajankohdan määräsi lopulta Kansallisooppera, joka vaati Estonian vierailun sijoittamista järjestämilleen juhlaviikoille, toukokuun puoliväliin. Ooppera oli järjestänyt keväisiä juhlaviikkojaan 1950-luvun puolivälistä lähtien, ja Estonian vierailu osui niistä viimeiselle. Vuodesta 1968 lähtien juhlaviikko sulautuivat osaksi Helsingin juhlaviikkoja. (Ks. esim. Koivisto 2011.) Niinpä virolaiset vieraat saapuivat Helsinkiin toukokuun kolmannelle viikolle. Juhlalliset avajaiset järjestettiin Kulttuuritalolla tiistaina 16.5. Viimeinen tilaisuus oli tiistaina 23.5.

Viron kulttuuriviikon toteutuminen

Viron koko taiteilijaryhmä saapui Suomeen laivalla Tallinnasta. *Maria Uljanova*-niminen laiva toimi myös heidän majoitus- ja ruokailupaikkanaan. Järjestely oli edullinen, mutta mahdollisti myös taiteilijoiden tehokkaamman valvomisen.³⁰ Laivayhteys Helsingin ja Tallinnan välillä oli avattu vasta kaksi vuotta aiemmin. Tauko oli ehtinyt kestää jo 25 vuotta.³¹ Kesästä 1965 lähtien säännöllisesti kulkevat lautat helpottivat kanssakäymistä merkittävästi, sillä siihen saakka Viroon ja Tallinnaan oli päässyt vain kiertämällä Leningradin kautta. Samalla yhteys oli 1980-luvulle asti ainoa suora liikenneyhteys Baltiasta itäblokin ulkopuolelle. (Kasekamp 2016, 211.) Osaltaan lauttayhteys oli jo ehtinyt herättää myös huolta neuvostoviranomaisissa, koska sen pelättiin lisäävän suomalaisten ja virolaisten vä-

29 Seitsemän päivää Viron kulttuuria, *US* 16.5.1967; Eestin kulttuuriviikon avaus tänään Helsingissä, *LS* 16.5.1967; valokuvat valtuuskunnasta. Kansan Arkisto, SNS:n valokuvakokoelma, 221 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa 1967–1986.

30 Valokuvat valtuuskunnasta. Kansan Arkisto, SNS:n valokuvakokoelma, 221 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa 1967–1986; Seitsemän päivää Viron kulttuuria, *US* 16.5.1967.

31 Erityisesti virolaiset taiteilijat korostavat lauttayhteyden avaamisen merkitystä (Mikk 2013).

listä kanssakäymistä ja tuovan länsimaisia vaikutteita Neuvosto-Viroon.³² Sinänsä huoli oli aiheellinen. Ilman laivayhteyttä myöskään kulttuuriviikkoa ei olisi ollut mahdollista järjestää. Estonian mukana Suomeen tullut Arne Mikk katsoi, että kulttuuriviikon aikana valvonta oli vähäisempää kuin monien myöhempien vierailujen aikana. (Mikk 2013.) Myös kapellimestari Jorma Panula korosti, että vaikka vieraiden tuli palata illaksi laivalle, he saattoivat liikkua ilman vahteja, joita monina muina kertoina täytyi sietää. (Panula 2016.) Neuvostoliitosta päästettiin ulkomaille vain huolellisen tutkimisen jälkeen. Jos turvallisuusviranomaiset löysivät edes pieniä epäilyksenaiheita, matkustaminen kiellettiin. (ks. esim. Graf ja Roiko-Jokela 2004, 93–96.) Suomessa valvonta oli kuitenkin vähäisempää kuin maissa länsimaissa, koska oli yleisesti tiedossa, että Suomen viranomaiset palauttivat kaikki Suomessa loikkaamista yrittävät takaisin Neuvostoliittoon. Tämä mahdollisti sen, että Suomessa saattoi toimia vähän vapaammin – ja pääsy Suomeen oli helpompaa kuin muihin länsimaihin. (Herrala 2016, 91–95.)

Kuten mainittu, Estonian vierailu oli Viron kulttuuriviikon ydin. Vierailu oli jaettu kahteen osaan. Ensin Estonia esiintyi Kansallisoopperan vieraana, jonka jälkeen esitykset jatkuivat Kansallisteatterissa SNS:n isännöimänä. Estonian vierailun merkitystä pohtiessa on hyvä muistaa, että tuohon aikaan se oli Kansallisoopperaa suurempi oopperatalo sekä henkilökunnan että tilojen osalta. Estonian merkitys virolaisille oli myös erityisen tärkeä. Oopperan ja baletin ohella Estonia oli Hammerin kaudella onnistunut tuomaan ohjelmistonsa useita musikaaleja, kuten *My Fair Lady*, *Kiss me Kate* ja *West Side Story*.³³ Länsimaisia musikaaleja ei Neuvostoliitossa yleensä juuri saanut esittää. Lisäksi Hammerin hyvistä suhteista viranomaisiin kertoo, että hän oli saanut kulttuuriviikoille mukaan vaimonsa.³⁴ Hammer puhui sujuvaa suomea ja oli tavannut Kekkonen useita kertoja tämän Viron vierailulla 1964. (Lilja ja Raig 2006, 169) Rajat tulivat kuitenkin vastaan viikon ohjelmiston osalta. Alun perin Hammer kaavaili, että Eino Tambergin *Raudne Kodu* (*Rautainen koti*) vuodelta 1965 voisi olla Estonian pääteos Helsingissä. Tämän sijaan jouduttiin turvautumaan paljon perinteisempiin teoksiin.

32 Lauttayhteys kiihdytti Suomen ja Viron välisiä yhteyksiä siinä määrin, että puoluejohtossa oltiin huolestuneita poliittisesti ja ideologisesti merkittävien yhteyksien jäämisestä taka-alalle. Pismo Kiabina v TsK KPSS, 18.1.1966. ERAF 1.302.38 Perepiski s TsK KPSS, postanovlenii o kulturnyh sviazei s zarubežnymi stranamii, otšety o poezdkah delegatsii zarubež.

33 Estonia-teatteri Suomeen, US 20.3.1966.

34 Estonian taiteilijat opiskelivat suomea, US 23.5.1967.

Taulukko 2. Estonian esitykset kulttuuriviikon aikana.

ti 16.5	Tšaikovski: <i>Joutsenlampi</i> (paikkana Kansallisooppera). (Samaan aikaan avajaiset Kulttuuritalolla)
ke 17.5	Verdi: <i>Naamiohuvit</i> (Kansallisooppera)
to 18.5	Tamberg & Barber (Kansallisooppera)
pe 19.5	Tšaikovski: <i>Joutsenlampi</i> (Kansallisooppera)
la 20.5	Verdi: <i>Otello</i> (Kansallisteatteri/SNS)
su 21.5	Tubin: <i>Kratt</i> (Kansallisteatteri/SNS)
ma 22.5	Ernesaks: <i>Myrskyjen ranta</i> (Kansallisteatteri/SNS)
ti 23.5	Päätöstilaisuus (Messuhalli/SNS)

Estonia toi Helsinkiin koko orkesterinsa, kuoronsa ja solistinsa. Mediassa Estoniasta ylistettiin ja mainostettiin etukäteen lukuisten artikkelien voimin.³⁵ Usein neuvostoliittolaiset artistit saivat näkyvyyttä erityisesti kansandemokraattisessa mediassa, mutta Estoniasta kirjoittivat erityisen paljon porvarilliset mediat. Estonian esitykset myytiinkin loppuun. *Joutsenlammen* ohella Estonian baletilla oli Kansallisoopperassa esillä moderni balettiohjelma, johon kuului amerikkalaisen Samuel Barberin *Medeia* (1947) sekä Eino Tambergin *Ballett-sümfoonia* (1959) ja *divertissement*.³⁶ Estonian vierailu jatkui Kansallisteatterin puolella Verdin Otellolla, Eduard Tubinin balettifantasiolla *Kratt* (1938–40) sekä Gustav Ernesaksin oopperalla *Myrskyjen ranta* (1949). Yksi Estonian kapellimestareista oli Suomessa vielä liki tuntematon Neeme Järvi.³⁷ Tuntemattomuudesta kertoo esimerkiksi se, että sanomalehtiartikkeleiden kuvateksteissä Järveä ei saatu kohdalleen.³⁸

Asiantuntijoiden näkökulmasta Estonian ohjelmisto oli lievä pettymys, erityisesti Kansallisteatterissa esitetyt virolaisteokset. Tästä huolimatta Estoniasta enimmäkseen ylistettiin ja media keskittyi positiivisiin asioihin. Erityisesti Estonian taiteilijat saivat kriitikoilta erinomaisia ar-

35 Ks. esim. Oopperaläiva Tallinnasta saapuu II helluntaipäivänä, *HS* 11.5.1967.

36 Oopperan juhlaviikko, *US* 10.5.1967. *Divertissement* lienee toiminut jonkinlaisena sisääntulomusiikkina. Teosta ei löydy Tambergin teosluettelosta.

37 Kansallisteatteri käy Tukholmassa ja Oslossa, *ESS* 18.5.1967. Ensivierailunsa Neeme Järvi oli tehnyt Suomeen keväällä 1965, jolloin hän johti konsertin Turussa. Neeme Järven ensikonsertti Suomessa, *US* 8.2.1965. Seuraavana keväänä (1966) hän johti konsertin HKO:lle. Einojuhani Rautavaara, Unkarilainen konsertti, *IS* 12.3.1966.

38 Viron kulttuurin kavalkadi, *HS* 17.5.1967.

vioita.³⁹ Kansallisoopperassa esitettyä *Naamiohuveja* pidettiin onnistuneena, joskin esillepanon osalta hieman vanhahtavana. Tässäkin yhteydessä laulajia, erityisesti tenori Hendrik Krummia, ylistettiin.⁴⁰ Moderneista teoksista Tubinin *Krattia* pidettiin hieman yksinkertaisena⁴¹, mutta vielä pahemmin tästä kärsi Ernesaksin *Myrskyjen ranta*, jonka kohdalla useimmat arvostelijat välttivät puhumasta itse teoksesta keskittyen Estonian laulajien, soittajien ja kapellimestarin ylistämiseen. Esimerkiksi Heikki Aaltoilan kritiikki kutsui *Myrskyjen rantaa* lempeästi ”kansanoopperaksi” ja jätti asian siihen.⁴² Sen sijaan Seppo Heikinheimo antoi tulla täyslaidallisen aloittaen ivaamalla sosialistista realismia ja toteamalla Ernesaksin teoksen pahemman luokan ”kansan taiteeksi”. Hän kuitenkin totesi, ettei Ernesaks ollut ”välttämättä lahjaton” muistuttaen Šostakovitšinkin joutuneen säveltämään Stalinin toiveesta. Heikinheimo ylisti kuoroa, muutamia solisteja ja orkesteria, mutta tuotannon hän lyttäsi todeten, ettei ulkomaille pitäisi lähteä viemään mitä hyvänsä.⁴³

Tämän mittaluokan neuvostoliittolaisissa vierailuissa ohjelmisto joutui aina tiukan tarkastelun kohteeksi. Toisaalta pyrittiin pitämään huoli, että ohjelmisto oli tasokasta, mutta se ei saanut sisältää ideologisesti kyseenalaisia teoksia. Usein mukaan myös pyrittiin liittämään neuvostoliittolaista musiikkia, joskin usein se saatettiin torjua vastaanottajan toimesta. Tässä suhteessa on huomionarvoista, että Estonian ohjelmisto oli niinkin monipuolinen ja ohjelmiston neuvostoliittolaiset teokset olivat kaikki Virosta. Tyypillisesti viranomaiset vaativat yhden neuvostotasavallan ohjelmiston tasapainottamista muulla neuvostoliittolaisella ohjelmistolla. Lisäksi mukana oli amerikkalaisen Barberin sekä Ruotsin kansalaisuuden ottaneen virolaisen Tubinin teoksia. Voidaan olettaa, että Ernesaksin *Myrskyjen ranta*, joka oli saanut Stalinin palkinnon – korkeimman mahdollisen hyväksynnän – toimi koko ohjelmiston tasapainottavana tekijänä. Ehkei Kansallisooppera olisikaan ottanut lavalleen Ernesaksin teosta, mutta SNS:llä – joka vastasi Kansallisteatterin esityksistä – ei ollut syytä kieltäytyä.

Ylistystä Estonia sen sijaan keräsi erityisesti *Otellostaan* pitkälti kapellimestarina toimineen Järven ansiosta. Tawaststjerna nosti kritiikissään

39 Oopperalaiva Tallinnasta saapuu II helluntaipäivänä, *HS* 11.5.1967. Kuusik, Külvand ja Randviir olivat Suomessa ennestään hyvin tunnettuja. Krummiin kohdistui paljon odotuksia hänen opiskeltuaan La Scalassa.

40 Oopperan juhlatiikko, *US* 10.5.1967.

41 Raoul af Hällström, Estonian tarubaletit, *HS* 23.5.1967.

42 Heikki Aaltoila, Estonian Myrskyjen ranta – Ernesaksin kansanooppera, *US* 27.5.1967.

43 Seppo Heikinheimo, Estonian jäähyväiset, *HS* 24.5.1967.

Neeme Järven *Otellon* koossapitäväksi voimaksi: ”Dynaaminen ja persoonallinen orkesterinjohtaja.”⁴⁴ Myös Seppo Nummi ylisti Järveä pohjoisen Euroopan parhaimmiston kuuluvana kapellimestarina. Hän totesi, että vaikka Järvi ei ollut Suomessa ensimmäistä kertaa, *Otelloa* saattoi pitää hänen läpimurtonaan.⁴⁵ Nummen sanat osoittautuivat enteellisiksi, kuten myöhemmin saatettiin todeta. Matkan aikana Järvi verkostoitui suomalaisten kollegojensa kanssa. Jorma Panula ja Jussi Jalas muun muassa käyttivät hänet Ainolassa.⁴⁶

Kansallisoopperalla oli ammattitaitoa ja resurssit tämän kokoluokan vierailun järjestämiseen. Teatterinäytösten ohella Estonia esiintyi myös päätöskonsertissa Messuhallissa, yhdessä Viron tiedeakatemia kuoron ja viulisti Jyri Gerretsin kanssa.⁴⁷ Myös Estonian solisteja (mm. Tiit Kuusik, Hendrik Krumm, Margarita Voites ja Georg Ots) kierrätettiin tanssijoiden ohella pienemmissä tapahtumissa Helsingissä ja muualla Suomessa. Estonian rinnalla musiikillisesta ohjelmasta vastasivat Viron tiedeakatemia kuoro sekä viihdemusiikkia esittänyt naislauluyhtye *Laine*. Kansallisoopperan esityksiä lukuun ottamatta viikon muut konsertit olivat SNS:n järjestämiä ja useissa tapauksissa ilmaisia. Tämä kytkös osaltaan rajasi yleisöä ja muovasi konserttien luonnetta niin, että ne eivät saaneet huomiota niinkään konsertteina, vaan SNS:n tilaisuuksina. Niinpä esimerkiksi avajaistilaisuudesta raportoi laajasti lähinnä *Kansan Uutiset* muiden medioiden tyytyessä mainitsemaan tilaisuudessa pidetyt puheet ja kulttuurisuhteiden kasvun Viron ja Suomen välillä. Myös liput avajaistilaisuuteen täytyi hakea SNS:n toimistosta, mikä osalle konserttiyleisöstä saattoi olla liikaa.⁴⁸

Mainostamisenkin osalta SNS:n toiminta oli välillä kyseenalaista. Eestin tiedeakatemia sinänsä laadukasta mieskuoroa mainostettiin välillä Eestin akateemisena mieskuorona, joka oli vetänyt täysiä saleja kahdella aiemmalla Suomen kiertueellaan (1962 ja 1966).⁴⁹ Erehdys tuskin oli lehdistön, koska virhe näkyi useammassa jutussa, eikä SNS niitä pyrkinyt korjaamaan.

44 Erik Tawaststjerna, Estonian Otellossa renessanssin paatosta, *HS* 23.5.1967.

45 Seppo Nummi, Otsin ja Järven Otello, *US* 22.5.1967.

46 Estonian taiteilijat opiskelivat suomea, *US* 23.5.1967; Klas 2002, 72. Eri Klas oli samalla matkalla.

47 Tänään, *US* 23.5.1967.

48 Ks. esim. Mainos, *Uusi Suomi* 16.5.1967.

49 Eestin kulttuuriviikon avaus tänään Helsingissä, *Länsi-Savo* 16.5.1967.

Suomen kulttuuriviikko Tallinnassa

Kun Viron kulttuuriviikkoa lähdettiin suunnittelemaan, ajatuksena oli alun perin yksittäinen tapahtuma. Opetusministeriön kansainvälistymistavoitteisiin kuitenkin sopi suomalaisen kulttuurin nostaminen esille Neuvostoliitossa.⁵⁰ (Clerc 2023, 87–88) Kulttuurivaihto oli pitkään ollut epätasapainossa Neuvostoliiton hyväksi. Suomen kulttuuriviikosta Tallinnassa tuli ensimmäinen pitkässä sarjassa opetusministeriön järjestämiä kulttuuriviikkoja Neuvostoliitossa. Viron Suomi-viikon suunnittelusta on säilyneet aineistoa vähän, koska keskusteluja on ilmeisesti käyty epävirallisesti ja tätä kirjoitettaessa Moskovan arkistoaineistot ovat saavuttamattomissa. Merkittäviä päätöksiä tehtiin kuitenkin maaliskuussa 1968 käydyissä neuvotteluissa. Opetusministeriön kansainvälisten asioiden päällikön Kallervo Siikalan johtamissa neuvotteluissa Tallinnassa olivat mukana myös Lauri Posti, neuvostoliittoinstituutin Risto Rönkä sekä arkkitehti Erkki Helamaa. Ryhmä vieraili myös Latviassa sopimassa tulevan Latvian kulttuuriviikon ohjelmasta.⁵¹ Järjestelyistä todettiin, että niihin ”osallistuvat myös SNS ja Neuvostoliitto-Suomi-seuran Eestin osasto.” Päävastuullinen oli siis opetusministeriö.

Suomen viikko Tallinnassa alkoi sunnuntaina 2.6.1968. Virallista valtuuskuntaa johtivat opetusministeri Johannes Virolainen ja ministeri Jussi Linnamo. Viikkoon oli panostettu ja taiteilijaryhmä oli kooltaan yli 100 jäseninen. Suurin vierailijaryhmä oli Kansallisteatteri, joka toi Tallinnaan *Nummisuutarit*. Mukana oli myös klassisen musiikin solisteja, Riitta Vainion modernin tanssin ryhmä, lauluyhtye *Muksut* ja Heikki Sarmannon jazzyhtye. Näyttelyistä mukaan mahtuivat suomalaisen nykytaiteen ja arkkitehtuurin näyttelyt. Matka tehtiin SS Ariadnella. Estoniassa järjestetyssä avajaiskonsertissa esiintyi Jussi Jalaksen johtama Viron radion sinfoniaorkesteri ja Kansallisoopperan solisteja (Marja Tyrkkö, Maiju Kuusola, Eini Liukko-Vaara, Veikko Tyrväinen, Harry Nikkonen ja Hannu Heikkilä). Ohjelmisto koostui Sibeliuksen, Kilpisen ja Pykkäsen musiikista sekä Mozartin ja Verdin aarioista. Keskiviikkona 5.6. osa suomalaisista palasi kotimaahan, ja tilalle tuli uusi ryhmä. Toiseen ryhmään kuuluivat Radion sinfoniaorkesteri Paavo Berglundin johdolla ja Harald Andersenin johtama Klemetti-opiston kamarikuoro. Tallinnan ohella Muksuilla, tanssiryhmällä ja Sarmannon yhtyeellä oli konsertteja myös Pärnussa, Viljandissa

50 Clerc katsoo, että opetusministeriö onnistui 1960-luvun lopussa perustelemaan kansainvälistymisen merkityksen diplomatiassa laajemmin ja samalla korostamaan valtiojohtoisen kulttuuripolitiikan merkitystä osana valtionhallinnon laajentumista.

51 Suomen kulttuuria kesällä Tallinnaan, *HS* 17.3.1968; Suomen kulttuurin viikko Tallinnassa, *ESS* 17.3.1968.

ja Tartossa. Kokonaisuutena viikko oli siihen mennessä laajin suomalaisen kulttuurin esittely Neuvostoliitossa.⁵²

Ohjelmistossa oli klassikoita, mutta myös uudempaa suomalaista musiikkia. RSO esitti Jean Sibeliuksen 4. ja Dmitri Šostakovitsin 6. ohella Joonas Kokkosen 3. sinfonian sekä yhdessä Andersenin kuoron kanssa Kokkosen *Laudatio Dominin* ja Aulis Sallisen *Mallarmén*. Rajoituksia kuitenkin selkeästi myös asetettiin. Kun Suomen elokuvateollisuus valitti elokuvan jättämistä pois viikon ohjelmistosta, Siikala totesi että ”eestiläiset järjestäjät halusivat jo alunperin [sic] rajoittaa ohjelman määrää ja tämän vuoksi emme ehdottaneet elokuviemme viemistä...”. Siikala myös totesi kaupallisten järjestelyjen monimutkaistavan ja lisäävän neuvotteluita Moskovassa.⁵³ Rajoitukset liittyivät varmasti osaltaan myös resursointiin, koska neuvostoviranomaiset tuskin myönsivät Virossa järjestettävään kulttuuriviikkoon kovin avokätisesti resursseja.

Suomalaisten raporteista Tallinnasta tihkui vaikutelma erittäin lämpimästä vastaanotosta, mutta myös lievää kritiikkiä ohjelmistovalinnoista, jotka osa koki akateemiseksi ja perinteiseksi.⁵⁴ Suomalaiset olisivat ilmeisesti olleet valmiita rohkeampaan ohjelmistoon, mutta isäntien toivomuksesta esimerkiksi Kansallisteatteri oli valinnut Aleksis Kiven *Nummisuutarit*. *Nummisuutareiden* esittämistä toivottiin, koska ”kappaletta on esitetty aikaisemminkin Eestissä, ja teksti on siten entuudestaan tuttu.”⁵⁵ Käytännössä syy oli sensuurissa – esityslupa teoksille, jotka kerran olivat läpäisseet sensuurin, oli huomattavasti helpompi saada kuin kokonaan uusien teosten esittämiseksi. Osa suomalaisista myös ymmärsi, että vaatimalla *Nummisuutarien* esittämistä kahdesti viranomaiset käytännössä varmistivat, ettei muille – mahdollisesti modernimmille – teoksille jäänyt tilaa.⁵⁶

Neuvostoliiton päälehdissä Suomen kulttuuriviikko mainittiin pienin uutisin. *Pravda* esimerkiksi otsikoi ”taidetta Kalevalan maasta” ja nosti esille tärkeitä konsertteja tulevalta viikolta.⁵⁷ Neuvosto-Viron lehdistössä Suomen viikko sen sijaan nostettiin voimakkaasti esille jo reilusti etukäteen. Edeltävän viikon aikana kaikki päälehdet mainostivat tulevaa vierailua.⁵⁸

52 Suomen kulttuuriviikko avattiin Tallinnassa, *HS* 4.6.1968; Suomen kulttuuriviikko Virossa, *LS* 2.6.1968.

53 Elokuva ei huolitettu mukaan juhlatilaisuuksiin Helsingissä ja Tallinnassa, *HS* 21.6.1968.

54 Ks. esim. Carl Henning, Kansallista ja klassista viikollamme Tallinnassa, *HS* 6.6.1968.

55 Suomi esillä tällä viikolla Tallinnan katukuvassa, *KU* 8.6.1968.

56 Nummisuutarit sai suopean vastaanoton Tallinnassa, *LS* 7.6.1968.

57 Iskusstvo strany kalevaly, *Pravda* 3.6.1968

58 Ks. esim. Soome kultuuri nädal Eesti NSV-s, *Noorte Hääl* 28.5.1968; Soome Nüüdis-kunsti näitus, *Sirp ja Vasar* 31.5.1968; Soome rahvusteatri peadirektor A Kivimaa, *Rahva Hääl* 1.6.1968.

Tämä ei ollut itsestään selvää, sillä usein viranomaiset rajoittivat ulkomaisista tapahtumista raportointia, ja lipunmyyntiä saatettiin hankaloittaa. Suomen viikon yhteydessä tällaisesta ei näkynyt merkkejä. *Uuden Suomen* mukaan sinivalkoisia lippuja näkyi runsaasti ”punaista taustaa” vasten.⁵⁹ Lehtikuvien perusteella katukuvaa oli koristeltu tervetuloa-julistein, ja kadunvarsilla näkyi viikon konserttien mainoksia.⁶⁰ Myös viikkojen aikana ja niiden jälkeen julkaistiin lukuisia, pitkiä kirjoituksia. Viikon lopuksi *Noorte Hääl* julkaisi artikkelin, jonka otsikko julisti ”Uute kohtumiseni!” tiivistäen virolaisten toiveen kulttuurivaihdon jatkumisesta aktiivisena.⁶¹ Myös esimerkiksi *Suomenmaan* laaja artikkeli nosti esille heimo- ja kielisukulaisuusteemat, joiden myötä arvioitiin suomalaiset otettavan Virossa paremmin vastaan kuin missään muualla maailmassa.⁶²

Niin suomalaisten kuin virolaisten haaveena olikin tehdä kulttuuri-viikoista jatkuvaluonteinen tapahtuma. Viron ulkoministeri Green joutui kuitenkin toppuuttelemaan, että ”Suomen ja Eestin kulttuuriviikon järjestämisestä ehkä ei tule vuotuista perinnettä ainakaan tässä laajuudessa ja vielä.” Hän arvioi, että ehkä vuosittainen päivän tai parin katselmus voisi onnistua.⁶³ Neuvostoviranomaiset eivät olleet halukkaita antamaan virolaisille jatkuvaluonteista yhteyttä Suomeen. Tilaisuuksia haluttiin harkita tapauskohtaisesti. Suomen yhteyksien kasvu koettiin ideologisenä uhkana 1960-luvun lopun jälkeen. (Miil 2013, 79–110) Suomalaiset ja virolaiset kuitenkin pyrkivät ottamaan kaiken irti Suomen ensimmäisestä laajasta sodanjälkeisestä kulttuuritapahtumasta Virossa.

Uuden Suomen viikoksi Tallinnaan lähettämä Seppo Nummi kirjoitti ahkerasti virolaisesta kulttuurista. Hän nosti esille muun muassa Arvo Pärtin, jonka kehitystä hän kehotti Suomessakin seuraamaan. Nummi osui tässä oikeaan – Pärtin musiikkia kuultiin tulevina vuosina Suomessa ja sen jälkeen myös maailmalla. Nummi nosti myös Neeme Järveä uudestaan esille toivoen tälle esiintymisiä Suomessa. Nummen mukaan suomalaisista saivat Virossa erityisen innostuneen vastaanoton Anderseinin kuoro sekä Vainion tanssiryhmä ja Sarmannon yhtye, joita oli seuraamassa ”kymmeniä tuhansia kuulijoita”.⁶⁴ Etukäteen selkeästi vältettiin

59 Seppo Nummi, Esiinnyimme kriittiselle mutta sydämelliselle kuulijakunnalle, Suomen viikko avattiin Tallinnassa, *US* 4.6.1968.

60 Suomi Tallinnassa, kokemuksia kulttuuriviikosta, *ESS* 9.6.1968.

61 Uute kohtumiseni! *Noorte Hääl* 9.6.1968.

62 Paavo Kähkölä, Vieraisa Suomenlahden takana, *Suomenmaa* 11.6.1968.

63 Kiertotie Tallinnaan auki 1.7., *ESS* 4.6.1968.

64 Seppo Nummi, Pohjola ja manner-Eurooppa yhtyvät Viron kulttuurielämässä, *US* 11.6.1968.

jazz-sanan käyttöä – puhuttiin vain Sarmannon yhtyeestä tai Vainion tanssiryhmästä, eikä esimerkiksi jazzbaletista. Vaikka jazz ei ollut enää kiellettyä Neuvostoliitossa, ulkomaisissa kulttuuriyhteyksissä sitä edelleen vieroksuttiin.⁶⁵ Tässä suhteessa kulttuuriviikot muodostuivat poikkeukselliseksi tapaukseksi, koska Suomesta Neuvostoliittoon matkusti aina myös kevyen musiikin ryhmä. Suomalaiset jazz- ja tanssiyhtyeet vierailivat nimenomaan Yleisradion tukemina. Yleisradion panostus näkyi muutenkin Suomen kulttuuriviikkojen musiikkiohjelmassa. Virossa järjestetyltä viikolta lähetettiin Suomeen radio-ohjelmaa useampi tunti päivässä.

Suomen kulttuuriviikko sekä entisestään nosti tietoisuutta Virosta suomalaisten keskuudessa, että auttoi tiivistämään Suomen ja Viron kulttuuriväen välisiä yhteyksiä. Nummi kirjoitti kulttuuriviikkojen päättymisestä värikkäästi mutta samalla ilmeisen osuvasti: ”Suomalaisten *Ariadne*-laivan irtautuessa laiturista satoja virolaisia oli jättämässä hyvästejä myöhäisestä ajankohdasta huolimatta. RSO:n puhaltajat ja Klemetti-opiston kuoro esittivät kannelta läksiäisnumerot.” Nummen mukaan viimeistään tässä vaiheessa saattoi todeta, että virallisia suhteita tärkeämpiä olivat ”yksityiset, luovat ihmissuhteet”. Nummi toivoikin, että muodostuisi perinne ja saataisiin ”normalisoitua Suomen lahden leveys” viitaten pääkaupunkien sijantien keskinäiseen läheisyyteen.⁶⁶

Neuvostoviranomaisten vaikutus viikkojen järjestelyihin näyttäisi olleen lopulta vähäinen lukuun ottamatta puolueen virkamiesten pitämiä juhlapuheita ja joitakin ohjelmistorajoituksia. Viikkojen oheishjelmassa ideologinen ote näkyi sen keskittyessä kulttuurin sijasta ”Neuvosto-Viron kansantalouden saavutusten esittelemiseen”. Viikkojen yhteydessä osallistujia vietiin muun muassa tutustumaan paikalliseen 830 lypsylehmän maitotilaan. Voisi ajatella, että kulttuuriviikoille tällaiset vierailut sopisivat huonosti, mutta osa suomalaisista lehdistäkin tarttui täkyyn. *Suomenmaa* kirjoitti Neuvostoliitosta saatujen lukujen pohjalta maitotilan tuotantoluviusta ja koneellistetusta tuotannosta varsin innostuneesti.⁶⁷ Neuvostoliiton näkökulmasta kulttuuriviikoilla oli mahdollista saada näkyvyyttä Suomessa ja tuoda esille positiivista kuvaa Neuvostoliitosta. Tästä huolimatta neuvostopropaganda näkyi Viron ja Suomen välisillä kulttuuriviikoilla yllättävän vähän.

65 Heli Reimann (2022) on tutkinut Tallinnassa 1966 ja 1967 järjestettyjä jazz-festivaaleja, joista erityisesti jälkimmäiselle saapui laivalla suomalaisia muusikoita.

66 Seppo Nummi, Pohjola ja manner-Eurooppa yhtyvät Viron kulttuurielämässä, *US* 11.6.1968.

67 Suomen kulttuuriviikosta Eestissä molemminpuolista hyötyä, *Sm* 8.6.1968.

Latvian kulttuuriviikko Suomessa

Kun Suomen kulttuuriviikkoa Tallinnassa järjestettiin, oli jo tiedossa, että Suomessa tultaisiin järjestämään Latvian kulttuuriviikko. Kulttuuriviikoista myös tavoiteltiin vuosittaista perinnettä. Samalla opetusministeriö vahvisti omaa rooliaan päivien järjestäjänä. SNS:lle delegoitiin edelleen käytännön organisoimisvastuu, mutta neuvotteluvastuu oli opetusministeriöllä. Suomen kulttuuriviikon ollessa menossa Tallinnassa opetusministeriön Siikala kävi neuvottelemassa sekä Kazakstanissa että Valko-Venäjällä tulevista kulttuuriviikoista (1970–1973).⁶⁸

Verrattuna Viron kulttuuriviikkoon vuotta aiemmin Latvian kohdalla järjestelyt näyttäisivät ontuneen pahasti. Tämä voi johtua osaltaan siitä, että Viron kulttuuriviikon päävierailija, Estonia-teatteri, oli Kansallisoopperan vieraana. Isäntänä oli ammattimainen taidelaitos, jolla oli valmiudet ja kokemusta suurista kulttuuritapahtumista. Latvian kulttuuriviikon kohdalla ainoana isäntänä toiminut SNS ei kyennyt edes vielä toukokuussa 1968 antamaan latvialaisille tietoa viikon ajankohdasta. SNS:n Eero Salmi kirjoitti vain, että hänen käsityksensä mukaan viikko tulisi lokakuulle.⁶⁹ Esimerkiksi näyttelytilasta Helsingissä saatiin latvialaisille vahvistus vasta syyskuun alussa, kun viikkojen alkuun oli enää reilu kuukausi.⁷⁰ Vertailun vuoksi virolaiset saivat vahvistuksen reilua kahta kuukautta etukäteen. Yhteydenpito näyttäisi muutoinkin olleen Viron kanssa tiiviimpää.⁷¹ Kompuroidi etukäteen ei luvannut hyvää itse Latvia-viikon kannalta.

Latvian kulttuuriviikon ajankohdaksi tuli lopulta 8.–13.10.1968. Osallistujajoukko oli paljon pienempi kuin Viron kulttuuriviikolla: kaikkiaan 75 taiteilijaa. Myöhemmät Neuvostoliiton kulttuuriviikot asettuivat yleensä tähän samaan kokoluokkaan. Suomen valtion panostus Latvian kulttuuriviikkoon oli Viron kulttuuriviikon kokoluokkaa. SNS laittoi kustannuslaskelman mukaan viikkoihin 75.000 markkaa, josta opetusministeriö korvasi 45.000 markkaa. Muutaman tuhannen markan pääsylipputulojen jälkeen tappiota tehtiin 26.875 markkaa.⁷²

68 Kazakstanin ja Latvian kulttuuripäivät Suomeen, *HS* 26.9.1968; Kulttuurivaihtoa Suomen ja Valkovenäjän välille, *HS* 26.9.1968.

69 Salmen kirje Ystävyysseurojen Latvian osastolle, 7.5.1968. KA, SNS, kansio 89 kirjeet ystävyysseuroille.

70 Pismo Fjalara Björkvista Pasternak, 3.9.1968. KA, SNS, kansio 89 kirjeet ystävyysseuroille.

71 Salmen kirje Raoul Viiesille, 6.3.1967. KA, SNS, kansio 89 kirjeet ystävyysseuroille.

72 Latvian kulttuuriviikon kustannuslaskelma, [lokakuu 1968]. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

Helsingin ohella latvialaisilla oli yksittäisiä esiintymisiä myös Turussa, Porissa, Lahdessa ja Hämeenlinnassa. Suomea viikoilla edusti opetusministeri Johannes Virolainen. Päivät avasi valtuuskuntaa johtanut Latvian ministerineuvoston varapuheenjohtaja Viktor Krumin.⁷³ Hänen jälkeensä puhunut Virolainen vihjasi tekijään, joka saattoi vaikuttaa viikon suunnittelun takkuamiseen ja jopa toteutumisen epävarmuuteen. Hän puhui ”...nykyisestä kansainvälisen politiikan tilanteesta, jota leimaa jännittyneisyys ja epäluulo...”⁷⁴ Vain puolitoista kuukautta ennen viikon alkua Varsovan liiton joukot olivat marssineet Tšekkoslovakiaan. Tapahtuma jakoi Suomessa kansandemokraatteja, valtaosan kansasta vastustaessa miehitystä. Vaikka virallinen Suomi ei tuominnut miehitystä, myös presidentti Kekkonen oli tapauksesta järkyttynyt. (Suomi 1996, 147) Useat länsimaat keskeyttivät miehityksen yhteydessä kulttuurivaihto-ohjelmiaan. Suomi pidättäytyi julkisesta kritiikistä, ja kulttuurivaihto jatkui. SNS oli kuitenkin hetken varuillaan peläten Unkarin vuoden 1956 tapahtumien kaltaista jäsenkatoa. (Korhonen 1996, 138–139.)

Verrattuna Viron viikon erittäin laajaan medianäkyvyyteen Latvian viikkoa hädin tuskin noteerattiin suomalaisessa mediassa. Latvialaisen taiteen näyttelystä julkaistiin muutamia kritiikkejä, joissa todettiin esitely taide tasoltaan vaihtelevaksi. Esimerkiksi Tuuli Reijosen mukaan näki, että Latviassa kärsittiin kontaktien puutteesta muualle maailmaan.⁷⁵ Konserttiarvioita sen sijaan oli erittäin vähän, vaikka konsertteja oli viikon aikana runsaasti. Osaltaan tässä vaikutti konserttien järjestely. Konsertteja oli sijoitettu muun muassa Helsingin ruotsinkieliselle työväenopistolle ja Elannon kerhohuoneelle. Kaksi konserttia oli sentään kulttuuritalolla. Lisäksi päättäjaiskonsertti oli sijoitettu maanantaille.⁷⁶ Toisin sanoen, järjestelyt eivät tukeneet kovin hyvin viikon näkyvyyttä, eikä SNS osannut houkutella kriitikoita paikalle samaan tapaan kuin Kansallisooppera edellisenä vuonna. Lisäksi Viro herätti kiinnostusta suomalaisissa aivan eri tavalla kuin Latvia. Erityisesti sotienvälisen ajan yhteydet Viroon ja heimoyhteistyö olivat edelleen vanhempien ikäluokkien muistissa. Virolaisiin suhtauduttiin veljeskansana. Latvialaisia sen sijaan ei koettu samalla tavalla läheisiksi.

Latvia kuitenkin panosti kulttuuriviikkoon merkittävästi. Musiikillinen ohjelma muodostui klassisen musiikin solisteista, *Riian viihdeorkeste-*

73 Latvian kulttuuriviikko avattiin, *US* 10.10.1968.

74 Latvian kulttuuripäivät avattiin Helsingissä, *HS* 9.10.1968.

75 Tuuli Reijonen, Latvian taidetta, *HS* 13.10.1968; ks. myös Sakari Sunila, viranomaisia kuvia, *US* 16.10.1968.

76 Latvian kulttuuri esittäytyy, *US* 6.10.1968.

rista (REO) sekä laulu- ja kansantanssiryhmästä *Ritenitis*. Muuta ohjelmaa oli edellä mainittu latvialaisen kuvataiteen näyttely Kluuvin virastotalossa sekä Hämeenlinnassa järjestetty 23 veistoksen näyttely.⁷⁷ Siinä missä Estonia-teatteri oli osalle suomalaisista tuttu sotienväliseltä ajalta ja useita sen solisteja oli jo nähty Suomessa, Latvian ryhmässä ei ollut suomalaisille tuttuja taiteilijoita. Raimonds Paulsin johtama REO oli 26-jäseninen viihdeorkesteri, laulu- ja kansantanssiyhtye *Ritenitis* puolestaan tyyppillinen neuvostoliittolainen folklore-ryhmä, jossa oli 27 tanssijaa ja muusikkoa. Konserttiryhmään taas kuului 22 muusikkoa ja tanssijaa, kuten pianisti Ilze Grabiņa, tenori Janis Zabers ja sopraano Žermēna Heine-Vāgnere. Konserttiryhmän esiintyjät kuuluivat maansa parhaimmistoon, mutta jäivät Suomessa vähäiselle huomiolle. Harvat lehtiartikkelit käyttivät ylisanoja kuten ”kansainvälisestikin tunnettuja” ja ”huomattavia palkintoja voittaneita”, mutta varsinaiset musiikkitoimittajat eivät löytäneet konsertteihin, eikä selkeitä musiikkiarvosteluja julkaistu.⁷⁸

SNS:n pääsihteeri Toivo Karvonen kirjoitti jälkeen päin raportissaan Latvian viikon osuneen huonoon ajankohtaan. Hän ei maininnut Tšekkoslovakian tapahtumia, vaan syytti sen sijaan edellisellä viikolla järjestettyjä kunnallisvaaleja sekä Kosyginin ja Kekkonen samanaikaista kalastusmatkaa. Tšekkoslovakian tapahtumat tosin vaikuttivat kunnallisvaaleihin, ja kalastusmatkankin oli tarkoitus liennyttää maiden suhteita. Karvosen raportti osoittaa, että SNS kuvitteli Viron kaltaisen kiinnostuksen toistuvan Latvian kohdalla. Viron kohdalla Eesti-jaostossa toimi henkilöitä, joilla oli vahvat intressit Viron suhteen. Latvian osalta tällaisia henkilöitä ei ollut. Karvonen katsoi silti, että ”tilaisuudet muodostuivat Latvian kulttuurin läpilyönneiksi maassamme” korostaen yleisömääriä (24 tilaisuuteen saatiin 7000 vierasta). Lisäksi Karvonen kirjoitti suomalaisten asiantuntijoiden hämmästyneen Latvian kulttuurin korkeasta tasosta.⁷⁹ Tällaisesta ei kuitenkaan jäänyt juuri näkyviä jälkiä.

Karvosen muistio viittaa siihen, että viikkojen vähäinen suosio järkytti osaa järjestäjistä. Muistion kirjoittaminen venäjäksi taas viittaa siihen, että Neuvostoliiton suuntaan piti selitellä huonoa menestystä. Parhaiten yleisöä saatiin Turussa järjestettyyn konserttiin (700), sekä Helsingin päätäjäiskonserttiin (1000). Ongelmana vain oli, että valtaosa yleisöstä lienee ollut SNS:n aktiiveja, koska lipunmyynti oli vähäistä. 24 tapahtuman lis-

77 Latvian kuvataidetta esillä Hämeenlinnan taidemuseossa, *ESS* 17.10.1968.

78 Viipale Latvian kulttuurielämää, *HS* 6.10.1968. Ks. myös esim. Edelle jopa Eestistäkin... Latvialaiset vierailulla, *TP* 11.10.1968.

79 Memorandum Karvonen, 16.10.1968. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

taan oli lisäksi laitettu aivan kaikki tilaisuudet, muun muassa presidentin vastaanotto (6 henkeä), pääministerin vastaanotto (12 henkeä), Hakan toimitusjohtajan vastaanotto (16 henkeä) ja ylipormestarin vastaanotto (6 henkeä). Monet konserteista pidettiin työpaikoilla, tehtaissa ja kouluissa. Kluuvin taidenäyttelykin veti vain 972 vierasta. Kuvanveistonäyttely Hämeenlinnassa aukesi vasta varsinaisen viikon päättymisen jälkeen.⁸⁰

Yleisömääriin vaikutti ainakin heikko ennakkomainonta. Lehdistötiedotteet lähetettiin vain neljä päivää ennen viikon alkua. Tiedotteessa oli lähinnä listattuna ohjelma, keskeisten latvialaisten nimet ja ammatit.⁸¹ Latvian oman aktiivisuuden puutteesta ei näyttäisi olleen kyse, sillä viikoihin satsattiin parhaan mukaan. Esimerkiksi *REO* toivoi ohjelmistoonsa suomalaista jazz-musiikkia pyytäen nuotteja reilusti etukäteen niitä kuitenkaan saamatta. Mainosmateriaalit lähetettiin syyskuun puolivälissä eli heti, kun saatiin tietää viikon ajankohta.⁸² Latvialaisen taiteen näyttelyn näyttelyluettelon kehno suomi kuitenkin viittaa kiireeseen. Sen esipuhe esimerkiksi alkoi sanoilla: ”Latvian kuvaamataide on jo muutaman keran ollut Suomessa.” Luettelossa todettiin myös muiden muassa ”A. Gallen, A. Edelfeltin, E. Jernefeldin ja toistenkin suomalaisten samoinkun entisten Latvian taidemaalarien ...”. Esipuhe oli kömpelön kapulakielinen ja täynnä virheitä.⁸³ Uutisoitua viikosta harjoitti lähinnä kommunistien *Kansan Uutiset*, joka keskittyi Latvian neuvostohenkiseen kehitystarinaan maatalousvaltaisesta takapajulasta moderniksi teollisuusmaaksi: ”Yksikään Euroopan kapitalistinen maa ei ole missään taloushistoriansa vaiheessa päässyt tällaisiin saavutuksiin.”⁸⁴

Viikon uutisoinnista nousi esille yksi selkeä valopilkku: *REO*. Ilpo Saunio kirjoitti Kulttuuritalon konsertista, että orkesteri oli teknisesti erinomaisen. *REO* oli hänen mukaansa perinteinen jazz big band, jossa oli mukana naislauluyhtye. Saunio katsoi ohjelmiston osin vanhahtavaksi jazziksi, mukana oli puhdasta iskelmäkin, mutta osaaminen oli huippuluokkaa. Saunio ylisti myös orkesterin johtajaa Raimonds Paulsia korkeatasoiseksi huippupianistiksi. Ohjelmistossa oli kuitenkin Saunio mu-

80 Yhteenveto Latvian kulttuuripäivien tilaisuuksien osanottajamäärästä, [lokakuu 1968]. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

81 Lehdistötiedote, 4.10.1968. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

82 Pismo Kruminša Karvonen, 5.9.1968. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

83 R. Laace, esipuhe Latvian kuvaamataiteen näyttelyn julkaisuun. KA, SNS, kansio 225 Neuvostoliiton kulttuuriviikot Suomessa.

84 Latvian kulttuurin viikko, *KU* 10.10.1968.

kaan liikaa yleisöä koskiskelevia kompromisseja.⁸⁵ Myös Lahdessa *REO*:n esiintymistä ja sen laulusolisteja ylistettiin. Ohjelmisto tosin mainittiin kokoelmaksi kaikkea ”humppajazzista räminäpoppiin, surumielisestä slowsta schrammemusiikkiin”, mutta taidokkaasti soitettuna.⁸⁶ *REO* oli neuvostotyylinen estradiorkesteri. Valtiollisena toimijana sen muusikot olivat erinomaisia, mutta samalla ohjelmistoon kohdistui rajoituksia, eikä esimerkiksi sanaa jazz tyyppillisesti käytetty yhtyeestä puhuttaessa, vaikka jazziaikin ohjelmistoon kuului. Tämä osaltaan vaikeutti yhtyeen markkinointia Suomessa, kun ei oikein edes tiedetty kenelle yhtyettä pitäisi markkinoida.

Raimonds Pauls tuli myöhemmin tunnetuksi Alla Pugatšovan *Miljoona ruusua* -hitin säveltäjänä. Hän toimi myös itsenäistyneen Latvian ensimmäisenä kulttuuriministerinä (1988–1993). Paulsin *REO*-yhtyeen asema oli kaiken kaikkiaan poikkeuksellinen, ja asiaan ilmeisesti vaikutti kulttuuriviikoille Helsinkiin saapunut Latvian kulttuuriministeri (1962–1986) Vladimir Kaupužs. *REO* oli päässyt ulkomaille, Unkariin, ensimmäisen kerran vuonna 1966. Helsinki oli yhtyeen ensiesiintyminen sosialistimaiden ulkopuolella – ja poikkeuksellinen sikäli, että kyse oli kevyen musiikin kokoonpanosta, joita päästettiin ulkomaille harvoin. Paulsin yhtyeestä kiinnostui myös MTV ja kulttuuriviikkojen yhteydessä järjestettiin keskusteluja mahdollisesta yhteistyöstä.⁸⁷ MTV:n kanssa tehdystä yhteistyöstä ei ole jäänyt jälkiä, mutta *REO* pääsi Suomeen uudestaan jo 1970 ja YLE teki säveltäjä Paulsista 20-minuuttisen radio-ohjelman kevääksi 1971.

Lopputulema viikosta kuitenkin tiivistyy *Uuden Suomen* kertomukseen sunnuntain konsertista, jossa olivat mukana kaikki kulttuuriviikon esiintyjät. Otsikolla ”Viihtyisiä matinea” kirjoitus kutsui tapausta ”laajaksi latvialaiseksi musiikinviljelyn esittelyksi”, koska varsinaisen konsertin sijaan se oli nähtävissä kansanjuhlanäytelmänä, jossa oli runsaasti väkeä ja kameroiden surinaa. Kuvauksen mukaan alun kansallishymnien jälkeen väkeä kulki sisään ja ulos, suosiota osoitettiin spontaanisti kesken esitysten, eikä ohjelmalehtistikään ollut. Kokonaisvaikutelmaa hän kuitenkin kutsui positiiviseksi ja katsoi yleisön viihtyneen.⁸⁸ Mitä ilmeisimmin tilaisuus oli suunnattu erityisesti kansandemokraateille ja SNS:n jäsenistölle, koska mainostusta ei lehdistä juuri ollut, ja paikkana oli Kulttuuritalo. Tilaisuus tiivistääkin viikon keskeisen ongelman: SNS:ssä ei ollut pohdittu kenelle tilaisuudet on suunnattu ja kenelle niitä pitäisi mainostaa.

85 Iipo Saunio, *REO – jazzia ja viihdettä latviasta*, *KU* 13.10.1968.

86 Valiotason viihdettä, eliittijazzia ja -poppia, *ESS* 12.10.1968.

87 Lyhyet, *US* 20.10.1968.

88 J. Linjama, *US* 15.10.1968.

Suomen kulttuuriviikko Latviassa

*Kuva: Gunaars Kirke, Suomen kulttuuriviikko Latviassa, 1969.
Latvian National Library, NBA04000013009.*

Latvian viikon heikosta menestyksestä huolimatta tapahtumaa jatkettiin. Myös neuvottelut Suomen kulttuuriviikosta Latviassa etenivät normaalisti. Latviaan oli perustettu Neuvostoliitto-Suomi seuran osasto vuonna 1967 kulttuuriviikkoja silmällä pitäen. Toimi oli sikäli merkityksellinen, että se mahdollisti institutionaaliset puitteet Suomen suuntaan tapahtuvalle yhteistyölle, myös kulttuuriviikon jälkeen. Seuran aineisto osoittaa, että kulttuuriviikkojen järjestelyyn panostettiin merkittävästi. Arkistosta selviää, että Kalervo Siikala ja Lauri Posti olivat maaliskuussa 1968 seuran vieraina neuvottelemassa tulevista kulttuuriviikoista. Neuvostoliittoinstituutin Risto Rönkä oli samalla asialla tammikuussa 1969 ja suurlähetystön

Arto Mansala huhtikuussa 1969.⁸⁹ Keskeisimmän neuvottelukierroksen, jossa ohjelmasta sovittiin konkreettisesti, kävi Rönkä 20.1.–1.2.1969. Vastaneuvottelijoina toimivat Latvian kulttuuriministeri Vladimirs Kaupužs ja ystävyysseuran Latvian osaston edustajia. Tilaisuudessa Rönkä esitteli Suomen suunnitelman ohjelmaksi ja latvialaiset puolestaan ne henkilöt, jotka vastasivat musiikki- ja näyttelyosioiden isännöinnistä. Riista Rönkä jatkoi vielä Moskovaan, jossa ohjelmisto piti vahvistaa.⁹⁰ Ohjelmisto hyväksyttiin pitkälti sellaisenaan. Latvialaiset torjuivat lähinnä ehdotetun teatterivierailun vedoten kieleen.⁹¹

Suomen viikko oli suunniteltu järjestettäväksi 2.–8.6.1969 (maanantaista sunnuntaihin), joskin ohjelmaa oli lopulta vain viidelle päivälle. Suomi kuitenkin näyttäisi panostaneen viikkoon samalla tavalla kuin Tallinnaan vuotta aiemmin. Käytännön järjestelyitä hoiti 30.5.1969 saapunut ryhmä, jota johti SNS:n Eero Salmi ja hänen varamiehenään Rönkä. Ryhmään kuului myös muun muassa Jorma Panula.⁹² Varsinainen esiintyjäryhmä oli kooltaan yli 100 henkeä. Ryhmää johti aluksi SNS:n Göran von Bonsdorff, koska opetusministeri Virolainen pääsi Riikaan vasta 5.6.⁹³ Tällä kertaa ohjelmisto sisälsi myös elokuvaa: *Täällä Pohjantähden alla* esitettiin kutsuvierasnäytäntönä. Lisäksi yleisölle esitettiin *Niskavuoren Heetaa* ja joitakin lyhytelokuvia.⁹⁴ Edvin ja Liisa Laine toimivat elokuvaviikon isäntinä.

Jorma Panula johti viikon aikana Latvian valtiollista sinfoniaorkesteria. Ohjelmassa oli muun muassa Sibeliuksen viulukonsertto (solistina Oleg Kagan), Kokkosen 3. sinfonia ja Uuno Klamin *Kalevala*-sarja. Muita yhtyeitä, ryhmiä ja esiintyjä olivat Ossi Runteen johtama radion tanssiorkesteri (mukana Erkki Melakoski ja Marion Rung), modernin tanssin *Praesens*-ryhmä, Turun *Kiikurit*-kansantanssiryhmä, urkuri Enzo Forsblom sekä Radion kamarikuoro. Mukana oli lisäksi toimittajia sekä

89 Informatsija o dejatelnosti Latviiskogo otdelenija Obštšestvo 'SSSR-Finljandija' s IV/1967 – XII/1970 g. LVA (Latvian valtionearkisto), f. 338, apr. 3, lieta 16.

90 Röngän muistio, 6.2.1969. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuripäivät Neuvostoliitossa.

91 Dni kultury finljandii v latviskii SSR, [ennen 20.1.1969]. KA, SNS, kansio 221, Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa. Merkinnät dokumenttiin on mitä ilmeisimmin tehty tammikuun lopulla Riissa.

92 Plan osnovyh meroprijatii, toukokuu 1968. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuripäivät Neuvostoliitossa.

93 Suomalaisen kulttuurin viikko Latviassa, MT 3.6.1969.

94 Suomen kulttuuriviikko Latviassa, LS 5.6.1969.

muun muassa tanssijoita eri tilaisuuksiin.⁹⁵ Konserttisalien ulkopuolella esityksiä oli työpaikoilla, kouluissa sekä muun muassa Jürmalan lomakylässä. Viikkoon kuului myös arkkitehtuuri-, kaupunkisuunnittelu- ja tekstiilitaiteen näyttelyt sekä muotinäytös, jonka tavoitteena oli suomalaisen vaateteollisuuden myynninedistäminen.⁹⁶

YLE:n panos kulttuuriviikkojen osalta oli merkittävä, mihin viittaa myös Radion kamarikuoron ja Radion tanssiorkesterin keskeinen rooli. Sauvo Puhtila teki viikon mittaan Latviasta ohjelmaa Suomeen. Myös Latvian radio lähetti konsertteja suorana, muun muassa Radion tanssiorkesterin konsertin. Latviasta koottiin myös ”Nyky-Latvian kulttuurielämää” käsittelevä ohjelma.⁹⁷ YLE:ä tarvittiin mukaan jo kustannussyistä. Vaikka isännät kattoivat kustannukset paikan päällä, Suomen täytyi kattaa matkat ja päivärahat. Alkuperäistä ohjelmaakin karsittiin pienentämällä muutamien isompien ryhmien kokoa ja poistamalla joitakin kalliiksi arvioituja näyttelyitä.⁹⁸ SNS anoi lopulta opetusministeriöltä 27.000 markkaa viikkojen toteuttamiseksi.⁹⁹

Vaikka YLE teki Latviasta joitakin ohjelmälähetystyksiä, kulttuuriviikoista julkaistiin Suomessa varsin vähän uutisia. Julkaisut olivat lähinnä STT:n tiedotteita, jotka kiersivät eri lehdissä sellaisinaan. Edellisenä vuonna Virossa järjestetty kulttuuriviikko näyttäisi saaneen merkittävästi laajempaa huomiota osakseen. Latvian päässä Suomen järjestämä ohjelma sen sijaan herätti huomiota, mikä noteerattiin Suomessakin.¹⁰⁰ Huomioituksi tuli sekin, että yleisöä oli tapahtumissa runsaasti ja konsertit loppuunmyytyjä. Näiden päälle tulivat vielä ”runsaat radioinnit ja televisioinnit”.¹⁰¹ Neuvostotasavalloissa järjestetyt ulkomaiset kulttuuritapahtumat keräsivät yleensäkin paljon enemmän huomiota kuin Moskovassa, jossa sellaiset eivät olleet poikkeuksellisia.

Neuvostoliiton päässä viranomaiset seurasivat Suomen kulttuuriviikkoa huolellisesti.¹⁰² Päivistä kertovasta raportista ilmenee, että suorien lähetysten ohella Forsblomin ja Radion kamarikuoron esityksestä tehtiin

95 Plan osnovyh meroprijatii, toukokuu 1968. KA, SNS, kansio 221 Suomen kulttuuripäivät Neuvostoliitossa.

96 Suomen kulttuurin viikko Latviassa, *HS* 30.5.1969.

97 Radion Kamarikuoro ja Tanssiorkesteri Riiassa Suomen kulttuuriviikolla, *HS* 3.6.1969.

98 Suomen kulttuurin viikko Latvian SNT:ssä, [ennen 20.1.1969]. KA, SNS, kansio 221, Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa.

99 Reino Saision kirje Opetusministeriölle, 23.4.1969. KA, SNS, kansio 221, Suomen kulttuuriviikot Neuvostoliitossa.

100 Suomalaisnäyttelyt menestyvät Riiassa, *HS* 8.6.1969.

101 Suomi-tilaisuuksissa Riiassa 20.000 kävijää, *ESS* 8.6.1969.

102 LVA, f. 338, apr. 3, lie. 10.

laadukas nauhoite. Latvian audiovisuaalisesta arkistosta todella löytyy useita uutisvideoita, joihin on tallentunut Marion Rungin ja radio-orkesterin esiintymisiä sekä *Praesens*-ryhmän ja *Kükureiden* esityksiä.¹⁰³ Lisäksi avajaiset ja päätöskonsertti televisioitiin. Niiden ohella Panulan johtama konsertti nauhoitettiin. Neuvostoliiton ystävyysseuran Latvian osasto järjesti lisäksi pienempiä tapahtumia viikon aikana. Esimerkiksi kansankuoro *Rigan* ja Radion kamarikuoron välillä oli tapaaminen Melodijan Riian tehtailla. Mukana oli myös tarkka listaus yleisömääristä eri tilaisuuksissa. Raportin perusteella Radion viihdeorkesteri oli ylivoimaisesti suosituin, ja sen konsertteihin urheilukentällä osallistui peräti 10500 ihmistä. Myös Enzo Forsblomin konsertti tuomiokirkossa keräsi 1700 hengen yleisön. Latvialaisten arvion mukaan osallistujia oli yhteensä 31307.¹⁰⁴ Tämän päälle tulivat vielä radio- ja televisiolähetysten seuraajat.

Kuten Virossa, myös Latviassa paikallinen lehdistö kirjoitti kulttuuriviikoista runsaasti valtakunnan lehdistön pysyessä vaii. Riian lehdistö otti suomalaiset innokkaasti vastaan ja korosti, että viikot tuovat uusia virtauksia Latviaan ja auttavat syventämään maiden välisiä kulttuurisuhteita.¹⁰⁵ Latvian päälehdet julkaisivat mittavia artikkeleita kulttuuriviikoista sekä niiden alla, että niiden ollessa meneillään. Useissa artikkeleissa korostettiin Suomen suurlähettiläs Hallamaan ja opetusministeri Virolaisen saapumista Riikaan ja lueteltiin eri Latvian virkamiehiä. Tällä haluttiin ilmeisesti korostaa viikkojen arvovaltaisuutta. Myös itse esiintyjä tuotiin vahvasti esille.¹⁰⁶

Vaikka latvialaiset kantoivat vastuun viikkojen järjestelyistä, Neuvostoliiton kulttuuriministeriö lähetti Moskovasta osastopäällikkö Anastasi- ja Pankovan seuraamaan niitä. Viikon aikana Pankova neuvotteli SNS:n Salmen kanssa tulevista kulttuurivaihdoista.¹⁰⁷ Pankovan kanssa neuvoteltiin myös Latvian kanssa tapahtuvan kulttuurivaihdon lisäämisestä, mikä lienee ollut latvialaisten keskeinen tavoite.¹⁰⁸ Viron tapaan Latviassa toivottiin, että kulttuuriviikot toimisivat kimmokkeena Suomen kanssa ta-

103 LVKA (Latvian visuaalisen aineiston arkisto), ”Padomju Latvija” #29, Kinožurnāls, 1968.

104 Informatsija o provedenii v Latviiskoi SSR dnei kultury finljandii s 3 po 7 ijunja 1969. g. [after 7.6.1969]. LVA, f. 338, apr. 3, lie. 18, ll. 1–4.

105 Prazdnik kultury i družby, *Rigas Valss* 5.6.1969.

106 Ks. esim. Vizity i vstretši, *Sovetskaja Latvija* 5.6.1969.

107 Pismo Salmi Boni (Goskontsert), 30.6.1969. KA, SNS, kansio 85 kirjeet virastoille ja yhteisöille.

108 Pismo Salmi Pankovu, 30.6.1969.1969. KA, SNS, kansio 85 kirjeet virastoille ja yhteisöille.

pahtuvan kulttuurivaihdon laajentumiselle, vaikka tiedossa oli, ettei vastaavaa tapahtumaa päästäisi lähivuosina järjestämään.

Viikkojen jälkeen SNS ja latvialaiset jatkoivat vielä yhteydenpitoa. Latviasta saatiin Latvian ystävyysseuralta raportti kulttuuriviikon toteutumisesta. Kirjeessään se myös pyysi välittämään lämpimät kiitoksensa viikoista eteenpäin kaikille osapuolille.¹⁰⁹ SNS:n arkistosta löytyy myös runsaasti laadukasta kuva-aineistoa, jota latvialainen valokuvaaja oli tallentanut viikon aikana. SNS puolestaan lähetti kulttuuriministeri Kaupužsille venäjäksi kirjeen, jossa kiitettiin tämän roolia viikkojen toteutumisessa. Kirjeessä myös todettiin, että Eero Salmi oli antanut SNS:n johtokunnan kokouksessa viikosta raportin, jossa niitä kuvattiin menestyksekkäiksi.¹¹⁰

Musiikkiverkostot kulttuuriviikkojen jälkeen

Monet piirit erityisesti Suomessa ja Virossa toivoivat maiden välisen kulttuurivaihdon kasvua. SNS:lle Viro oli haastava tapaus. Viro nähtiin mahdollisuutena lisätä kulttuurivaihdon volyymiä, mikä oli SNS:n keskeinen tavoite (ks. esim. Mikkonen 2019, 29–35). SNS:n johto ei kuitenkaan tehnyt eroa Neuvostoliiton eri alueiden välillä, eikä se mielellään tehnyt Virossa erityistapausta. Kulttuurivaihto Viron kanssa haluttiin nähdä osana Neuvostoliiton kanssa tehtävän vuorovaikutuksen kokonaisuutta. Tämä noudatteli Neuvostoliiton keskushallinnon linjaa. Toisaalta Suomen ja Viron kasvavien yhteyksien katsottiin palvelevan Neuvostoliiton propagandavoimavaroja esimerkiksi esittelemällä turisteille Viron neuvostoajasta kehitystä. Näiden tavoitteiden kanssa SNS tasapainotteli jatkuvasti.

Suurelle osalle suomalaisista Viro ei kuitenkaan ollut vain osa Neuvostoliittoa, vaan virolaisiin suhtauduttiin veljeskansana. Suomi oli monelle virolaisen älymystön edustajalle reitti Eurooppaan 1960-luvun lopulta alkaen. (Lauristin et al. 1989, 82–83.) Erillinen Suomen ja Viron ystävyysseura, Tuglas-seura, perustettiin vasta 1982. Sitä ennen ystävyysseuratoimintaa järjesteltiin SNS:n piirissä. Vuonna 1959 SNS:n sisälle oli perustettu erillinen Suomi-Eesti-yhdistys, joka käytännössä muovautui SNS-seuran Eesti-jaostoksi. (Mikkonen 2019, 254–6; Kinnunen 1998, 260.) Yhdistys oli periaatteessa autonominen, mutta taloudellisesti täysin riippuvainen keskushallinnosta, ja SNS:n pääsihteeri oli jaoston kokouk-

109 Pismo Karvonena Rimjans, Avgust 1969. KA, SNS, kansio 89 kirjeet ystävyysseuroille.

110 Pismo Karvonena Kaupuž [sic], 25.9.1969. KA, SNS, kansio 85 kirjeet virastoille ja yhteisöille.

sisä aina läsnä. Jaoston toimintaan kuitenkin osallistui henkilöitä, jotka eivät muutoin olleet SNS:ssä aktiivisia tai muusta Neuvostoliitosta kiinnostuneita.¹¹¹ Viro muodosti SNS:n sisällä alueen, jossa oli mahdollista toimia ilman Neuvostoliittoon suuntautuvia motiiveja, minkä vuoden 1967 kulttuuriviikko hyvin osoittaa.

Suomen Viron kulttuuriviikon jälkeen SNS teki Neuvosto-Viron kanssa oman, erillisen kulttuurisopimuksen. Sopimus muistutti Neuvostoliiton kanssa yleisesti tehtyjä kulttuurivaihtosopimuksia sisältäen valtuuskuntien, lehtien ja kirjallisuuden vaihtoa, erilaisia näyttelyitä ja juhlapäiviä, radion ja television ohjelmavaihdon sekä ystävyyskaupunkitoiminnan tukemista. Tämä mahdollisti myös muusikoiden ja esiintyjäryhmien vaihtovierailut.¹¹² Vastaavanlainen sopimus solmittiin myös vuodelle 1969.¹¹³ Käytännössä sopimus noudatteli Neuvostoliiton kanssa yleisesti tehtyjä sopimuksia: rahaa liikkui vähän ja kaupalliselta pohjalta tehtävä yhteistyö oli asia erikseen. Virolle sopimus oli tärkeä, koska siihen nojaten viranomaisilta oli mahdollisuus saada lupia Suomen kanssa tehtävään yhteistyöhön. Vaikka kulttuuriviikon kaltaista suurtapahtumaa ei toiste järjestetty, vaihto lisääntyi merkittävästi. Välillä onnistuttiin rakentamaan suurempiakin tapahtumia, kuten Turussa keväällä 1971 järjestetyt Eestin musiikkipäivät.¹¹⁴

Viron kulttuuriviikko antoi merkittävää nostetta useammalle virolaiselle taiteilijalle. Tenori Hendrik Krummin sekä kapellimestareiden Eri Klas ja Neeme Järvi Suomen-läpimurrot tapahtuivat nimenomaan kulttuuriviikolla. Klas itse muistelee, että vaikka hän oli käynyt Suomessa jo aiemmin, tämä oli hänen ensimmäinen tilaisuutensa kapellimestarina. (Klas 2002, 71.) Kumpaakin yritettiin saada heti uudestaan Suomeen, mutta se osoittautui haastavaksi. Järvi yritettiin kiinnittää kevääksi 1968 Kansallisoopperan vierailevaksi kapellimestariksi, kun omat olivat Etelä-Amerikan kiertueella.¹¹⁵ *Uusi Suomi* joutui kuitenkin myöhemmin toteamaan, että ”Kansallisooppera turhaan odotti [Järveä] keväällä vieraakseen”.¹¹⁶ Virolaisena Järvi oli ulkomaan kutsujen osalta huomattavasti vaikeam-

111 Into Ahosen kirje Olga Lauristinille, 23.6.1959. KA, SNS, kansio 124, Eesti-jaosto; Muistio, 1.7.1959. KA, SNS, kansio 124, Eesti-jaosto.

112 Koostöö kokkulepe 1968. aastaks, [ei päiväystä]. KA, SNS, kansio 124, Eesti-jaosto.

113 Yhteistyösopimus vuodelle 1969, [ei päiväystä]. KA, SNS, kansio 124, Eesti-jaosto.

114 Karvosen kirje Pankovalle, 12.11.1970. KA, SNS, kansio 85 kirjeet virastoille ja yhteisöille.

115 Suomen itsenäisyyden vuosikymmenet Kansallisoopperan parrasvaloissa, *US* 13.8.1967

116 Tallinalainen yleisö kaippaa nykyaikaista suomalaiskulttuuria, *US* 5.6.1968.

massa asemassa kuin Moskovan tai Leningradin kollegansa. Goskontsert suhtautui pyyntöihin poikkeuksetta varauksella. (Klas 2002, 128–129.) Tähän viittaa myös Almin ja Järven kirjeenvaihto.¹¹⁷ Reunamerkinnoista ja kirjeiden sävystä päätellen Almille itselleen näyttäisi olleen suuri järkytys, ettei Järvi päässyt tulemaan, vaikka tämä itse ja Estonia-teatteri olisivat olleet siihen valmiita.

Kiinnostus Järveen ei kuitenkaan hiipunut. Erityisesti Nummi piti Järveä esillä kirjoittaen *Uudessa Suomessa* syksyllä 1968 Järvestä ensiluokan kapellimestarina, jota soisi kuultavan Suomessa paljon useammin.¹¹⁸ Nummi siirtyi Helsingin juhlatuokkien johtoon 1969 ja onnistui lopulta saamaan Järven ensimmäisille suunnittelemlleen juhlatuokkioille toukokuussa 1970.¹¹⁹ Järvi teki juhlatuokkioilla kolmen konsertin rupeaman HKO:n puikoissa johtaen Beethovenin kaikki viisi pianokonserttoa. Solistina oli Emil Gilels. Lisäksi Järvi johti Pärtin toisen sinfonian Suomen kantaesityksen.¹²⁰ Järven katsottiin onnistuneen tehtävässään erinomaisesti, ja konsertit olivat loppuunmyytyjä, vaikka korkeista lippujen hinnoista tulikin valituksia.¹²¹ Näyttäisi siltä, että tämän jälkeen Järven kansainvälinen ura lähti toden teolla käyntiin. Neuvostoviranomaiset olivat käyttäneet Suomea aiemminkin kokeillakseen, miten muusikot otetaan länsimaissa vastaan ja miten he käyttäytyvät. (Ks. esim. Herrala 2016, 93–94.) Myös Järven osalta näyttäisi, että menestyksellinen esiintyminen Suomessa avasi ovet muualle länteen, ja kansainvälinen läpimurto tapahtui Roomassa 1971. Suomeen Järvi saapui enää harvakseltaan, seuraavan kerran keväällä 1974, jolloin hän johti HKO:n vieraana Tšaikovskin ja Schumannin ohella jälleen Pärtiä.¹²²

Eri Klas nostaa vuoden 1967 kulttuuriviikon yhdeksi tärkeimmistä matkoistaan ja ulkomaisen uransa alkupisteeksi (Klas 2002, 71). Hän pääsi Suomeen uudestaan Turussa järjestetyille Viron musiikkipäiville toukokuussa 1971.¹²³ Sen jälkeen hän pääsi vierailemaan Suomessa ahke-

117 Almin kirje Järvelle, 19.9.1967 ja Järve kiri Almile, 16.9.1967. Kansallisoopperan arkisto, Johtajien kirjeenvaihto, Almi 1966–1968.

118 Seppo Nummi, Viron musiikin nykypäivää, *US* 7.9.1968.

119 Ks. esim. Seppo Heikinheimo, Emil Gilels – mestari ilman mestarin eleitä, *HS* 20.5.1970.

120 Helsingfors Festspel, *Hbl* 12.4.1970.

121 Ks. esim. Heikki Aaltoila, Beethovensarjan päätös, *US* 28.5.1970.

122 Petri Sariola, Sinfonista joustoa, *US* 23.2.1974.

123 Symfonikonsert, *ÅU* 15.5.1971.

rasti läpi 1970- ja 1980-lukujen.¹²⁴ Klas korosti Panulan merkittävää roolia omalla kansainvälisellä urallaan. Panula vieraili lukuisia kertoja Neuvostoliitossa 1960–1970-lukujen taitteessa solmien samalla suhteita paikallisiin kapellimestareihin ja muusikoihin. (Panula 2016.) Toimiessaan Århusissa Panula kutsui Klasin vierailijaksi, mikä sitten toistui vuosittain (Klas 2002, 187). Samojen henkilöiden jatkuviin kutsuihin – erityisesti kun niitä tuli reunatasavaltoihin – suhtauduttiin Moskovassa nihkeästi. Paavo Suokko Savonlinnan oopperajuhlilta on kertonut Klasiin liittyvän esimerkin: Pankovan kanssa neuvotellessaan hän suututti tämän pyytäessään jälleen kerran Klasia Suomeen, sillä Pankovan mukaan Neuvostoliitto oli täynnä hyviä kapellimestareita. (Suokko 2002.) Goskontsertin näkökulmasta Virolle ei tullut antaa erityisasemaa. Suomalaisten sinnikkäät pyynnöt kuitenkin takasivat, että Klasia nähtiin Suomessa tiuhaan.

Kulttuuriviikon jälkeen myös Estonian ja Kansallisoopperan suhde jatkui lämpimänä. Viron kulttuuriviikolla Suomen läpimurtonsa teki tenori Hendrik Krumm. Hän esiintyi vuosina 1968–1972 lukuisia kertoja Suomessa. Kansallisoopperassa hän vieraili *Rigoletossa* 1969 ja vuosina 1970–71 hän teki ison rupeaman Savonlinnan oopperajuhlilla Aarre Merikannon *Juhan* Shemeikkana, minkä roolin hän toisti vielä Kansallisoopperassa 1972.¹²⁵ Hän oli myös Radion sinfoniaorkesterin solistina Berlioz'n *Faustin tuomiossa* 7.10.1969.¹²⁶ Lisäksi hän esiintyi pienemmissä tilaisuuksissa solistina.

Estonia-teatterin ohjaaja ja myöhempi johtaja Arne Mikk korosti haastattelussaan nimenomaan kulttuuriviikkojen vaikuttaneen merkittävästi Viron ja Suomen musiikkiverkostojen laajentumiseen. Erityisen tärkeänä hän piti yhteyttä Kansallisoopperaan. (Mikk 2013.) Mikk oli mukana jo vuoden 1967 kulttuuriviikolla ja johtamassa Estonian seuraavaa, Juhani Raiskisen vuonna 1980 toteutunutta vierailua. (Koivisto 2011.)

Latvian kulttuuriviikko ei johtanut samanlaiseen yhteyksien kasvuun Suomen kanssa kuin Viron kulttuuriviikko. Latvialaisiakin muusikoita Suomessa kävi aika ajoin, mutta harvakseltaan, eikä kulttuuriviikoilla näyttäisi olleen samanlaista kiihdyttävää vaikutusta. Suomessa kyllä vieraili erityisen ahkerasti kaksi latvialaislähtöistä taiteilijaa, Arvīds Jansons ja Oleg Kagan. Jansons oli työskennellyt Leningradin filharmonian ka-

124 Fazerilla työskennellyt Märta Gartz-Kuokkanen on todennut Fazerin onnistuneen Järven ja Klasin kutsumisessa Suomeen 1970-luvulla neuvottelemalla (Gartz-Kuokkanen 2011).

125 Kansallisoopperan Encore-tietokanta ja esim. Musiikkikesän oopperajuhlat alkavat, *US* 7.7.1970.

126 Faustin tuomio radion avauksena, *HS* 7.10.1969.

pellimestarina jo vuodesta 1952, eikä Kagankaan assosioitunut kovin vahvasti Latviaan. Kumpikin kyllä edisti latvialaisen kulttuurin esille tuomista – myös Suomessa –, mutta Latvian kulttuuriviikkoon he eivät osallistuneet. Oikeastaan ainoa Latvian kulttuuriviikolta selkeästi syntynyt kontakti oli *REO*-viihdeorkesteri, joka sai Suomessa vielä toisen esiintymistilaisuuden.

Viron ja Latvian ero musiikillisten kontaktien laajenemisen osalta onkin merkittävä. Takana vaikutti useita tekijöitä, kuten välimatka ja kieli. Virossa osattiin jonkin verran suomea, vaikka suomen opetusta oli Virossa käytännössä mahdotonta saada, kuten Hendrik Krumm haastattelussa totesi.¹²⁷ Latvian osalta tilanne oli paljon vaikeampi, ja kommunikointi täytyi tyypillisesti hoitaa venäjäksi. Moni ahkerasti Suomessa vierailut virolainen puolestaan oppi suomen – ja asiaa auttoi myös Suomen television näkyvyys Viron pohjoisrannikolla. Mitä tulee etäisyyteen, Latviaan mentiin käytännössä aina Viron kautta. Riika jäikin helposti toissijaiseen rooliin Tallinnan läheisyyden vuoksi. Merkittävää latvialaisen musiikin esittelyä jouduttiin Suomessa odottamaan aina vuoteen 1984, jolloin Helsingin juhlaviikkojen yhteydessä järjestettiin mittava Neuvostoliiton musiikin viikko. Tuolloin Oleg Kagan, Natalia Gutman ja Latvian kamariorkesteri toivat runsaasti uutta latvialaista kamarimusiikkia Suomeen. Tämä myös osaltaan johti suomalaisen uuden musiikin esittelyyn Latviassa seuraavana vuonna. Aika oli kuitenkin jo toinen.

Kansallista kulttuuria elvyttämässä

Mart Laar on todennut, että 1960-luvun puoleen väliin mennessä virolaiset olivat joutuneet sopeutumaan neuvostovaltaan, eikä avointa vastarintaa esiintynyt. Sen sijaan siirryttiin kulttuuriseen vastarintaan, jossa musiikilla oli erityisen merkittävä rooli. (Laar 2002, 38–39.) 1980-luvun mittaan virolais-kansallisesta musiikkikulttuurista muodostui keskeinen elementti rauhanomaisessa Neuvostoliiton vastustamisessa. Käytännössä pohjaa sille rakennettiin jo 1960-luvulta lähtien. Viron kulttuuriviikon kaltaisten tapahtumien avulla vahvistettiin omaa kansallista kulttuuria erotuksena Neuvostoliiton yhteisestä, venäläisten dominoimasta kulttuurista. Viemällä virolaista taidetta ulkomaille oli mahdollista erottautua Neuvostoliitosta tavalla, joka ei ollut räikeässä ristiriidassa neuvostoide-

127 Musiikkikesän oopperajuhlat alkavat, *US* 7.7.1970.

ologian kanssa. Sama koskee Latviaa. (Misiunas ja Taagepera 1993, 151–160.)

Viron kulttuuriviikolla aloitteellisia olivat nimenomaan virolaiset ja suomalaiset toimijat, joiden intressit eivät liittyneet Neuvostoliittoon tai kommunismiin. Sekä Neuvostoliiton että Suomen viranomaiset, samoin kuin SNS:n edustajat, osallistuivat neuvotteluihin vain välillisesti ja koko ajatus viikoista syntyi piireissä, joiden intressit olivat virolaisten tukemisessa. Viron kulttuuriviikko korosti virolaista kulttuuria siinä määrin, että toista vastaavaa tilaisuutta neuvostoviranomaiset eivät sallineet. Vielä Latvian kulttuuriviikolla latvialaiset pystyivät merkittävästi vaikuttamaan tapahtuman ohjelmaan, mutta sen jälkeen kulttuuriviikoista tuli pitkälti Suomen ja Neuvostoliiton valtionhallinnon ohjailema. Ohjelmistoa kontrolloitiin hallinnon taholta sekä Suomessa että Neuvostoliitossa. Esiintyjien valikointi muillakin kuin taiteellisilla perusteilla ja ilman selkeää yleisöfokusta ei ollut menestysresepti. Erityisesti Neuvostoliitosta Suomeen lähetettyjä taiteilijoita seulottiin poliittisin ja ideologisin perustein. Lisäksi ideologinen jargon neuvostoaikaisesta modernisaatiosta ja sosialismin voittokulusta alkoi korostua merkittävästi viikkojen yhteydessä. Vaatisi kuitenkin lisätutkimusta, jotta myöhempien kulttuuriviikkojen osalta voisi varmasti todeta, missä määrin eri tasavallat pystyivät vaikuttamaan ohjelmistovalintoihin ja kiihdyttikö kulttuuriviikko musiikillista yhteistyötä. Latvian kohdalla näin ei näyttäisi tapahtuneen. Toisaalta Latvia onnistui saamaan oman ystävyysseuran osaston, joka tuki muunlaista kulttuuriyhteistyötä Suomeen tulevana vuosina.

Kulttuuriviikot olivat vastavuoroinen tapahtuma. Neuvostotasavaltosten esittelyä Suomessa seurasi aina Suomen järjestämä kulttuuriviikko kyseisessä tasavallassa. Näillä viikoilla aktiivinen toimija oli Suomen opetusministeriö. Ministeriön intresseissä oli suomalaisen kulttuurin tunnetuksi tekeminen, mutta ministeriön kontrollissa kulttuuriviikoista tuli hieman väkinäistä suomalaisen taiteen esittelyä ilman selkeää fokusta ja suunnitelmaa. Siihen taiteilijat eivät aina olleet tyytyväisiä. Esimerkiksi Valko-Venäjällä ja Kazakstanissa järjestettyjen viikkojen yhteydessä suomalaiset toimittajat raportoivat taiteilijoiden tyytymättömyydestä opetusministeriön tapaan johtaa viikkoja. Lisäksi viikkojen yhteydessä erilaiset viralliset tilaisuudet ja ystävyyspuhe olivat vahvasti läsnä. Kulttuuriviikoista alkoikin muodostua hieman puiseva formaatti, joka korosti YYA-henkeä sekä Suomen ja Neuvostoliiton välistä ystävyyttä. Niin Virossa kuin Latviassakin suomalaiset otettiin kuitenkin erittäin lämpimästi vastaan. Viron ohella myös Latviassa suomalaisten esityksiä tultiin kuuntelemaan sankoin joukoin ja nähtiin runsaasti vaivaa, että tapahtuman näkyvyyttä

saatiin lisättyä. Latvialaiset esimerkiksi televisioivat ja tallensivat suuren osan suomalaisten esiintymisistä. Kontakteja ulkomaailmaan oli vähän ja ne pyrittiin maksimoimaan.

Viron kulttuuriviikko Suomessa 1967 erottuu monella tapaa ainutlaatuisena tapahtumana. Erityisesti klassisen musiikin osalta virolaista kulttuuria nostettiin esille ja solmittiin monia suhteita, jotka johtivat musiikillisten verkostojen tiivistymiseen. Esimerkiksi Neeme Järvelle satoi kutsuja Suomeen kulttuuriviikon ylistävien arvioiden jälkeen. Mahdollisuus esiintyä Suomessa oli monelle neuvostoliittolaiselle reitti suuremmille areenoille. Näin näyttäisi käyneen esimerkiksi Järven tapauksessa. Myös Eri Klasin ja Hendrik Krummin kohdalla kulttuuriviikkojen esiintymiset johtivat lukuisiin esiintymisiin Suomessa tulevina vuosina. Sen sijaan latvialaisten kohdalla vastaavaa yhteyttä ei ole nähtävissä. Yksi keskeinen syy voi olla se, että mukana oli *REO*:a lukuun ottamatta lähinnä yksittäisiä muusikoita, eikä viikon järjestelyissä ollut mukana kaupallisia toimijoita. Latvialaisten konsertit eivät saaneet näkyvyyttä, ja ne järjestettiin hieman epämääräisissä paikoissa, mitä pahensi vielä SNS:n puolihuolimattomat konserttijärjestelyt. Ammatilliselta pohjalta toimivien tahojen järjestämät tapahtumat saivat tyypillisesti huomattavasti enemmän näkyvyyttä.

Virolaisilla oli puolellaan useampi valtti. Suomi oli maantieteellisesti lähellä, ja presidentti Kekkonen vierailun 1964 jälkimainingeissa uudelleen avattu lauttayhteys loi merkittävästi paremmat edellytykset verkostoitumiselle. Teoriassa lauttayhteys helpotti yhteyksiä myös Latviaan, mutta käytännössä matka Tallinnasta eteenpäin oli vielä pitkä. Virolaisten viimeinen valtti oli vanha heimoyhteys. Suomessa oli huomattava määrä vaikutusvaltaisessa asemassa olevia henkilöitä, jotka kokivat yhteenkuuluvuutta virolaisten kanssa. 1920–1930-lukujen tiiviit yhteydet eivät olleet kovin kaukaista menneisyyttä 1960–1970-lukujen Suomessa. Monet vaikuttajat, joilla ei välttämättä ollut Neuvostoliiton suhteen vahvoja intohimoja, onnistuivat vaikuttamaan siihen, että Viro sai SNS:n sisällä erityisaseman. Lauri Posti oli tässä suhteessa erityisen merkityksellinen henkilö. Kekkonen tuella Viron suuntaan rakennettiin systemaattisesti kulttuurisia yhteyksiä, joita edesauttoi yleinen positiivinen suhtautuminen virolaisiin. Neuvostoviranomaisten rakenteelliset esteet rajoittivat yhteyksien kasvua, mutta eivät kyenneet niitä estämään.

Lähdeluettelo

Arkistot

- Kansallisarkisto (KA), Helsinki
Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkisto
Neuvostoliittoinstituutti (opetusministeriö)
- Kansallisoopperan arkisto, Helsinki
Johtajien kirjeenvaihto, Almi 1966–1968
- Kansan arkisto
Suomi-Neuvostoliitto-seuran valokuva-arkisto
- Latvian valtionarkisto
Neuvostoliitto-Suomi ystävyyseuran Latvian filiaali
- Latvian visuaalisen aineiston arkisto
Kinojournaalit
- Venäjän valtion kirjallisuuden ja taiteiden arkisto (RGALI)
Neuvostoliiton kulttuuriministeriö
Goskontsert
- Viron valtion arkiston filiaali (ERAF)
Viron kommunistisen puolueen arkisto

Haastattelut

- Gartz-Kuokkanen, Märta. Haastattelu kirjoittajan kanssa 25.8.2011.
Mikk, Arne. Haastattelu kirjoittajan kanssa 16.8.2013.
Panula, Jorma. Haastattelu kirjoittajan kanssa 16.12.2016.

Sanoma- ja aikakauslehdet

- Etelä-Suomen Sanomat (ESS)*
Helsingin Sanomat (HS)
Hufvudstadsbladet (Hbl)
Ilta-Sanomat (IS)
Kansan Uutiset (KU)
Länsi-Savo (LS)
Maaseudun Tulevaisuus (MT)
Noorte Hääl

Rahva Hääl
Rigas Valss
Sovetskaja Latvija
Suomen Kuvalehti (SK)
Suomenmaa (Sm)
Turun Päivälehti (TP)
Uusi Suomi (US)
Åbo Underrättelser (ÅU)

Tutkimuskirjallisuus

- Caute, David. 2003. *The Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy during the Cold War*. Oxford University Press.
- Clerc, Louis. 2023. *Cultural Diplomacy in Cold War Finland: Identity, Geopolitics and the Welfare State*. London: Palgrave.
- Graf, Mati ja Heikki Roiko-Jokela. 2004. *Vaarallinen Suomi. Suomi Eestin kommunistisen puolueen ja Neuvosto-Viron KGB:n silmin*. Jyväskylä: Minerva.
- Herrala, Meri. 2016. "Pianist Sviatoslav Richter: The Soviet Union Launches a 'Cultural Sputnik' to the United States in 1960." Teoksessa *Music, Art and Diplomacy. East-West Cultural Interactions and the Cold War*, toim. Simo Mikkonen ja Pekka Suutari. London: Ashgate.
- Kasekamp, Andres. 2016. *Baltian historia*. Tampere: Vastapaino.
- Klas, Eri. 2002. *Eri estradeilla*. Helsinki: Otava.
- Koivisto, Juhani. 2011. *Suurten tunteiden talo: kohtauksia Kansallisoopperan vuosisadalta 1911–2011*. Helsinki: WSOY.
- Korhonen, Kaisa. 1996. *Suomi–Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*. Helsinki: Suomi-Venäjä-Seura.
- Laar, Mart. 2002. *Little country that could*. London: Centre for Research into Post-Communist Economies.
- Lauristin, Marju, Peeter Vihalemm ja Rein Ruutsoo. 1989. *Viron vapauden tuulet*. Helsinki: Gummerus.
- Lilja, Pekka ja Kulle Raig. 2006. *Urho Kekkonen ja Viro*. Helsinki: Minerva.
- Miil, Marek. 2013. "Kommunistliku partei propagandastrateegiad ja 'kodaanliku televisiooni neutraliseerimine'. Eesti NSV's 1968–1988." *Ajalooline Ajakiri* 143. Ks. <https://ojs.utlib.ee/index.php/EAA/article/download/AA.2013.1.04/919/>.
- Mikkonen, Simo. 2019. "Te olette valloittaneet meidät!" *Taide Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa 1944–1960*. Helsinki: SKS.
- Mikkonen, Simo. 2020. "The Role of the Finnish Leftists in Soviet-Finnish Artistic Exchanges During the Late Socialist Period." *Scandinavian Journal of History* 45. <https://doi.org/10.1080/03468755.2019.1632738>.

- Misiunas, Romualdas ja Rein Taagepera. 1993. *The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1990*. London: Hurst.
- Nygård, Toivo. 1978. *Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen: aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto.
- Reimann, Heli. 2022. *Tallinn '67 Jazz Festival: myths and memories*. London: Routledge.
- Richmond, Yale. 2003. *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. University Park: Pennsylvania State University Press.
- Smith, Jeremy. 2013. *Red Nations. The Nationalities Experience in and after the USSR*. Cambridge University Press.
- Suokko, Paavo. 2002. ”Anekdootteja elämän poluilta.” Teoksessa Eri Klas: *Eri estradeilla*. Helsinki: Otava, 265–268.
- Suomi, Juhani. 1994. *Urho Kekkonen. 1962–1968*. Helsinki: Otava.
- Suomi, Juhani. 1996. *Urho Kekkonen 1968–1972*. Helsinki: Otava.
- Zetterberg, Seppo. 2017. *Uusi Viron historia*. Helsinki: SKS.